

KÖZLEMÉNYEK

MEZŐKÖVESD DEMOGRÁFIAI VISZONYAI A 17. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN¹

MARTOS GIZELLA – ŐRI PÉTER

Bevezetés

A történeti demográfia az 1950-es években akkor vált széles körben elismert és művelt akadémiai tudománnyá, amikor *Louis Henry* tevékenysége nyomán elterjedt az anyakönyvek feldolgozásán alapuló családrekonstrukciós módszer (*Rosental*, 1996). A módszert alkalmazó kutatók a múltban a jelen demográfiai problémáira kerestek választ, modern demográfiai mutatókat próbáltak kiszámolni az elmúlt századokra vonatkozóan, múltbeli demográfiai struktúrákat és ezek változásait, azaz demográfiai folyamatokat akartak megismerni. Az anyakönyvek megfelelő forrásnak bizonyultak ehhez, noha térben korlátozottan (általában egy-egy parókia keretein belül), de hosszú (néha több évszázados) időtartam alatt követték nyomon a népesedési jelenségeket. Elsősorban Franciaországban és Angliában, majd ennek nyomán máshol is kialakult a családrekonstrukciós vizsgálatokra épített településszintű monográfia típusa, amely kiindulópontul az anyakönyvezés megindulását (Nyugat-Európában általában a 17. század második felét) választotta. Az új módszer révén a történeti demográfia – minden, lényegében azóta is megoldatlan probléma ellenére (*Dupâquier*, 1984) – nagy szerepet játszott a gazdaság- és társadalomtörténet megújulásában, ami mindmáig biztosítja rangját, létjogosultságát. A nyugat-európai országokban több száz településszintű családrekonstrukciót végeztek, amelyek sokszor más forrásokra épülő gazdaság- és társadalomtörténeti vizsgálatokkal kapcsolódtak össze, és ez lehetővé tette nagy népesedéstörténeti szintézisek megírását is.²

Magyarországon is az volna a cél, hogy minél több településszintű történeti demográfiai elemzés készüljön, és hogy a demográfiai folyamatokat minél korábbi időponttól kezdve tudjuk nyomon követni. Az utóbbi szempont a forrásadottságok miatt nehezen érvényesíthető, hiszen az anyakönyvezés jobbára a török kiűzése után, a 18. században indult meg (*Fügedi*, 1980), 17. században kezdődő anyakönyv nálunk meglehetősen kevés van, bár ennek felmérése tudunkkal csak részben készült el (*Bárth*, 1999). A török hódoltság területéről pedig a korábbi vélekedés szerint csak elvétve maradt néhány anyakönyv (*Horváth*, 1978), amelyek elsősorban a hódoltságban működő ferences

¹ Az adatgyűjtésben nyújtott segítségéért köszönetünket fejezzük ki *Jéger Károly* prelátus, mezőkövesdi plébános úrnak. *Melegh Attilát* értékes szakmai tanácsaiért illeti köszönet.

² Mintaszerű falumonográfiák: *Gautier-Henry*, 1958; *Charbonneau*, 1970; nagy városmonográfiák: *Perrot*, 1975; *Perrenoud*, 1979; *Poussou*, 1983; *Bardet*, 1983; népesedéstörténeti szintézisek: *Wrigley-Schofield*, 1981; *Dupâquier*, 1988; újabban: *Bardet-Dupâquier*, 1997; *Wrigley*, 1997; minderről részletesebb szakirodalmi tájékoztatást ad *Andorka*, 1988 és *Őri*, 1998.

misszionáriusoknak voltak köszönhetőek, és az ő rendházaikhoz vagy az általuk vezetett plébániákhoz kötődtek. Az újabb kutatások azóta állandóan finomítják ezt a képet. Jobban ismerjük a katolikus egyház hódoltsági működését³, tudjuk, hogy a szegedi alsóvárosi plébánia mellett vezettek katolikus keresztelési anyakönyvet Gyöngyösön 1654-től (Szakály, 1984), Mezőkövesden 1676-tól (Sárközi, 1975; Kápolnai, 1975), amelynek különös jelentőséget ad az a tény, hogy itt 1677-től a házassági és a halotti anyakönyvezés is elindult, valamint Jászberényben is.⁴ Bár a Pázmány Péter által 1625-ben kötelezővé tett *Rituale Romanum* következtében valószínűleg több korai katolikus anyakönyvvel kell számolnunk, mint reformátussal, Kiskunhalas esetében 1679-től fogva van példa a 17. századi hódoltsági református anyakönyvvezetés elindulására is (Melegh, 1995. 68., 2000).

De minden eddigi eredmény ellenére is meg kell állapítanunk, hogy Magyarországon családrekonstrukciós vizsgálatot egyrészt meglehetősen kis számban végeztek,⁵ másrészt ezek a vizsgálatok kevésbé tudtak integrálódni a társadalomtörténeti kutatásokba, még reprezentatívnak szánt népesedéstörténeti összefoglalóinkban is a népességszám és a felekezeti, etnikai arányok megállapítása dominál, ezek az eredmények elsősorban a különböző nem demográfiai célú összeírások elemzésére épülnek az anyakönyvek feldolgozása helyett.⁶ Fokozottan igaz ez a megállapítás a választott témánkhöz szorosabban kapcsolódó 18. század előtti korszakkal foglalkozó munkákra, ahol a kevés, anyakönyveket is hasznosító tanulmány elsősorban a népességszám megállapítására törekszik, valamely jóval későbbi nyers születési arányszámot elfogadva a 17. század második felére, és így magukból a keresztelési bejegyzésekből számítva ki a valószínű lélekszámot.⁷ Jellemző továbbá az anyakönyvek személynévanyagának elemzése, részint az anyakönyvek adatait összevetve különböző adóösszeírásokéval (Kováts, 1983), amelyből szintén a népességszámra és a lakosság kisebb-nagyobb része jelenlétének folyamatosságára lehet következtetni, részint a névanyag alapján az etnikai összetételt (Horváth, 1978. 489; Szakály, 1983. 677.) és a népesség térbeli származási helyét (Sárközi, 1975. 75.), valamint foglalkozási megoszlását (Szakály, 1984. 160.) vizsgálva. Nem csoda, hogy a korszak népesedési viszonyainak összefoglalója, noha érdeklődése kiterjedt volna más demográfiai jelenségekre is (pl.: halandóság, járványok, népesedési válságok, ezek mentális hatásai), megfelelő mennyiségű kutatási eredmény híján mondanivalóját csak töredékes adatokkal tudta alátámasztani (R. Várkonyi, 1985).

³ Vanyó, 1971; Szakály, 1983 és 1987; Tóth 1987 és 1994; Molnár, 1999.

⁴ Említi: Szakály, 1987. 23.

⁵ Kováts-Cs. Tóth, 1962; majd ennek nyomán néhány településmonográfia keretein belül, amiről tájékoztatást ad: Kováts, 1983; Andorka Rudolf és Moess Alfréd 15 település vizsgálatát végezte el, erről lásd: Andorka, 1991; továbbá két országos mintán alapuló családrekonstrukciós vizsgálatot is folytattak: B. Lukács, 1975; Dányi, 1991; a keszthelyi anyakönyv komoly forráskritikai vizsgálatokra alapozott feldolgozását végzi Benda Gyula (lásd: Benda, 1997 és 2000).

⁶ Pl.: Wellmann, 1989; Kovácsics, 1997.; kritikájukat lásd: Faragó, 1999 és Melegh, 2000a.

⁷ Kápolnai, 1975. 401; Szakály, 1983. 677. és 1984. 152; Horváth, 1978. 488-489.

Úgy véljük, hogy minél több olyan településszintű vizsgálatra lenne szükség, amely a legfontosabb demográfiai jelenségek hosszú idősorainak elemzése mellett az Henry-féle családrekonstrukcióval dolgozza fel az anyakönyveket, eljut a nominális vizsgálatokig, az anyakönyvi adatokhoz más, a társadalmi-vagyoni helyzetet, foglalkozási viszonyokat, műveltséget, életmódot, mentalitást, a lakóhelyi és családi közösségen belüli kapcsolatokat megvilágító forrásokat kapcsol, és így egyrészt az elemzés mélységénél fogva, másrészt a problémafelvetés révén túlnőhet a lokális jelentőségen, felkeltheti a társtudományok érdeklődését, mindenekelőtt pedig képes a történeti demográfia tárgyát és kutatási eredményeit integrálni a történettudományba.⁸ A vizsgálandó települések kiválasztásában sok szempont szerepet játszhat, így a település típusa, mérete, földrajzi, etnikai, felekezeti viszonyai, forrásadottságai. A jó minőségű anyakönyv és egyéb források mellett szerencsés, ha a település vagy régió történetét más tudományágak (pl.: néprajztudomány) képviselői is feldolgozták. Így esett *Andorka Rudolf* választása az Ormánságra, a Sárközre vagy Átányra, a matyó település, Mezőkövesd is hasonlóan jó választásnak tűnik.⁹ A matyó népesség történetét több szempontból alaposan feldolgozták, Mezőkövesd anyakönyve a 17. században indult, kutatása más forrásokkal is kiegészíthető, a település így terepe lehet egy hosszú időtartamot felölelő, komplex, több szempontú társadalomtörténeti kutatásnak. Ebben kiindulópontot jelenthetnek az anyakönyvek elemzésére épülő történeti demográfiai vizsgálatok, mostani kísérletünk ennek első láncszeme lenne.

Tanulmányunkban a mezőkövesdi római katolikus anyakönyv legkorábbi, 1676 és 1683 közötti részének elemzésével próbálkozunk. A választott anyag sok előnnyel kecsegtet: ilyen mindenekelőtt a korszak, igen kevés kvantitatív demográfiai vizsgálat terjed ki a 17. századra. Előnyös az is, hogy a keresztelési, házasságkötési és halotti anyakönyv csaknem egyszerre indul, és 1683-ig jelentős hiányok nincsenek benne. A település lakossága egyöntetűen római katolikus, így az anyakönyv a teljes lakosságra vonatkozik. A halotti anyakönyvezés különösen jó minőségűnek tűnik, ami szintén nem hétköznapi jelenség, ezenkívül a viszonylag rövid időtartamból következő alacsony esetszámot ezen a téren ellensúlyozza két pestisjárvány (1679 és 1682) magas halandósága, így éppen a családrekonstrukciós vizsgálatok által kevésbé elemzett halandósági viszonyokra vonatkozóan rendelkezünk nagyobb és teljesebb adathalmazzal. A pestis elemzése más szempontból is jelentős: a három gyakran emlegetett, de Magyarországon ritkán kvantifikált apokaliptikus rémből (pestis, háború, éhínség) az egyik közvetlenül megragadhatóvá válik, a másik (a háború) jelenléte is érzékelhető az anyakönyv alapján. Így – ha vázlatosan is – de megrajzolhatjuk a 17. századi demográfiai struktúra bizonyos alapvonásait, ami azért látszik jelentősnek, mert elmélyült demográfiai elemzéssel inkább csak a 18. század második felétől kezdődő korszakra vonatkozóan rendelkezünk, amely korszak a nyugat-európai és néhány magyarországi kutatás tapasztalatai alapján már egy másik, a korábbihoz képest szelídebb demográfiai rezsím általánosság

⁸ Lásd pl.: *Benda Gyula* Keszthelyre vonatkozó kutatásait (*Benda*, 1997 és 2000), valamint *Andorka Rudolf* összegzését és kutatási terveit (*Andorka*, 1991).

⁹ *Andorka*, 1988 és 1991; Mezőkövesdről pl.: *Borovszky*, 1909; *Klein*, 1939; *Herkely* 1937 és 1939; *Sárközi-Sándor*, 1975; *Kápolnai*, 1958, 1962, 1973, 1991, 1992; *Martos*, 1963, 1973, 1980, 1981, 1992, *Martos-Holló Leleszi*, 1976, 1980; az irodalomról tájékoztatást ad: *Faragó*, 1999a.

válását jelentette. A „biológiai Ancien Régime” (Braudel, 1985), ha néhány kemény visszacsapással is (pl.: a kolera a 19. században), a 18. század második felétől kezdve éppen a nagy halandósági krízisek ritkulásával, eltűnésével kezd háttérbe szorulni.¹⁰ A 17. századi halandósági krízisek elemzése a 18–19. századra vonatkozó kutatásoknak biztosíthat támpontokat, tanulmányunkkal ehhez szeretnénk hozzájárulni. Ezen a ponton szeretnénk túllépni a helytörténeti tanulmányok keretein, másrészt szakítani szeretnénk a meglehetősen meddőnek tűnő népességszám-központú megközelítéssel, kísérletet szeretnénk tenni a 17. századi anyakönyv minél alaposabb demográfiai elemzésére.

Nem hallgathatjuk el ugyanakkor a nehézségeket sem. Egyrészt szembekerülünk mindazokkal a problémákkal, amelyek az anyakönyvek elemzésénél jelentkeznek, és amelyek miatt igen alapos forráskritikai vizsgálatokra van szükség (Andorka, 1988). Külön problémát okozhat az adatsorok rövide, amelyeket vizsgálni tudunk. Egyrészt a vizsgálható hét év során a mezőkövesdi családoknak csak egy (ki tudja mekkora) része eshetett át az anyakönyvben is dokumentált demográfiai eseményen, másrészt ezen családok és tagjaik demográfiai történetének is csak egy szakasza eshetett erre az időszakra (leszámítva a csecsemő- és kisgyermekkorban elhalálozottakat és a házasságkötésük után általunk érzékelhetően rövid időn belül kihalt családokat). Így szó sem eshet a Henry-módszer teljes alkalmazásáról, az adatokból nem igen lehet családlapokat összeállítani, az anyakönyvi bejegyzések nominatív elemzése nem lehetséges. Ennek értelmében az adatok nem-nominatív feldolgozására törekszünk.¹¹ A rövid időtartam okozta nehézségeket részben kvalitatív elemzéssel, részben nemzetközi és későbbi magyarországi adatokkal való egybevetéssel igyekszünk ellensúlyozni.

Végül szólnunk kell egy másik problémáról is. Tanulmányunkban az anyakönyvi adatok feldolgozására törekszünk, amelyek a demográfiai eseményeken kívül egyéb adatokat is tartalmaznak. Információkat találhatunk az említett személyek hovatarozására, lakóhelyére, esetleg származására nézve, egyes esetekben feljegyezték az illető foglalkozását, vagy hogy hol, kinek a házában érte a beírt demográfiai esemény. Hasonlóképpen elemezni lehetne a keresztszülő-választást vagy a személynévanyagot is. Mivel a foglalkozásra, státusra, nemzetiségre utaló bejegyzések igen ritkák, ebből az időszakból mezőkövesdi adóösszeírásról nincs tudomásunk, leszámítva a diósgyőri uradalom urbáriumát, amely 1682-ben 66 családfőt említ, tehát a település népességének csak kis hányadát (Sárközi, 1975. 73., Kápolnai, 1975. 401.), az anyakönyvben szereplő személyekről az őket ért demográfiai eseményeken kívül keveset tudunk, így nem látjuk értelmét a köztük lévő kapcsolatok (együttlakás, keresztkomaság) tanulmányozásának. Jelenleg még azt sem tudnánk megállapítani, hogy az „x meghalt y házában” típusú bejegyzés valóban együttlakást, netán közös háztartást jelentett-e. Ugyanígy a családi kapcsolatokról csak néhány eseten alapuló, igen felszínes megállapításokat tehetnénk: pl.: néhány (feltehetően) kisnemesi família egymás között házasodik vagy választ keresztszülőt, illetve az iskolamester felesége a bába stb. Úgy érezzük, hogy ez a fajta adatgyűjtés a jelen pillanatban nem vezetne túl messzire. A társadalmi státussal, foglalkozással kapcsolatban a vezetéknevek sem hordoznak érdemi információkat, a

¹⁰ Minderről legutóbb Keszthely kapcsán: Benda, 2000.

¹¹ Andorka, 1988. 23–31, 38–41.; Fleury-Henry, 1985. 55–81, 100–115.; Henry-Blum, 1988. 41–65.

névanyagról csak igen nagy óvatossággal kockáztathatunk meg néhány állítást (lásd később).

A mezőkövesdi római katolikus anyakönyv a 17. században

Mezőkövesd keresztelési anyakönyve 1676. május 24-én, Pünkösd napján kezdődik, míg házassági anyakönyve a következő év február 28-án, halálozási anyakönyvébe pedig 1677. március 2-án tette az első bejegyzést *Nagy János*, a Szent Lászlóról elnevezett egyházközség plébánosa.¹² Mindhárom rész kisebb-nagyobb megszakításokkal, hiányokkal 1683 novemberéig tart.

A keresztelési anyakönyvek az első három évben igen hiányosak, később a bejegyzés folytonosságának megszakadására vagy kihagyott hely (pl.: 1679 novemberében) vagy kimaradt hónap figyelmeztet.

*1. A keresztelesek száma
Number of baptisms*

	Keresztelesek	Hiányzik
1676	7	az év nagy része
1677	22	júliustól az év második fele
1678	38	júliusig az év első fele
1679	62	november részben
1680	55	január
1681	56	
1682	54	
1683	54	november elejétől
Összesen	348	

A hiányok óvatosságra intenek, a születések és fogantatások szezonális ingadozásának vizsgálata csak a többé-kevésbé „teljes” években lehetséges.

A házasságkötéseknél hasonló hiányosságok nem látszanak, hiszen eleve sokkal kevesebb eset oszlik el igen egyenetlenül az egyes éveken belül, így egy-egy hónap hiánya vagy feltűnően alacsony esetszáma (mint például a március vagy december a böjti vagy adventi időszak miatt) természetes jelenség lehet. Egyéb megszakadásra, hiányosságra utaló jelet nem tapasztalhatunk. Még a bejegyzések abbamaradása 1683. november 9. után is tulajdonítható az 1682-es pestis utáni házassági csúcsnak 1683 februárjában, ti. azután kevés házasodni akaró vagy arra alkalmas pár maradt a településen, illetve a decembertől következő adventnek.

¹² Mezőkövesdi Római Katolikus Plébánia Hivatal. Keresztelték, házasultak, halottak anyakönyve, valamint

OL Mikrofilmtára, X 2715, Mezőkövesdi Római Katolikus Plébánia, I. kötet: 1676–1753 (A 1311 és A 1312 dobozok).

A halálozásoknál az anyakönyv 1677. március elején indul, itt nyilván hiányzik a január és a február, míg az utolsó bejegyzés 1683. október 3-án történt, így ez az év is hiányos. Ezenkívül 1679 decemberében találunk nagyobb észrevehető lyukat, itt egy vagy több oldal hiányzik a könyvből, de ez csak néhány nap kiesést jelenthetett, hiszen a bejegyzések december 9-én szakadnak meg, de 12-től már folytatódnak. A halálozások egyébként évente és havonta nagy ingadozást mutatnak, ebből az anyakönyvvezetés pontosságára következtetni nem lehet.

2. A házasságkötések és a halálozások száma
Number of marriages and that of deaths

	Házasságkötések	Halálozások	Hiány a halálozásokban
1677	10	37	január, február
1678	11	83	
1679	16	208	decemberből 1-2 nap
1680	11	37	
1681	9	33	
1682	20	405	
1683	28	22	október, november, december
Összesen	105	825	

Az anyakönyvvezetés tehát 1683 novemberéig tartott, majd a plébános *Nagy János* távozása után a törökelleni felszabadító háború időszakában hosszabb szünet következett. A születési anyakönyvben 1694-ben és 1695-ben találunk egy-egy bejegyzést *Kállay Ádám* mezőkövesdi licenciátustól, majd vezetését *Zell Wolfgangus* plébános folytatta 1696 júniusától 1697 júniusáig, amikor a települést újabb háborús csapás érte (*Sárközi*, 1975. 78–79.), és a bejegyzések csak 1700 áprilisától, *Kis János* plébános hivatalba lépésétől váltak újra folyamatossá. A halálozási és házassági anyakönyvben is találunk néhány bejegyzést 1696–97-ben, de mindkettő csak 1700-tól indult igazán újra, a házasságok nyilvántartása sokáig igen töredékes maradt, 1714 és 1727 között teljesen hiányzik.

A folyamatos anyakönyvvezetés a 17. században a településen tehát *Nagy János* plébános személyéhez kötődik. Tudjuk, hogy már 1657-ben ő lehetett a plébános és esetleg anyakönyvet is vezetett ettől az időtől kezdve, amely a 18. század második felében még megvolt, de aztán elveszhetett.¹³ Ha az 1657-es dátum tévedés is, az bizonyos, hogy 1674-ben már ő volt a mezőkövesdi plébános, ő temette el a protestáns hajdúk által megölt Csepelényi György pálos szerzetest.¹⁴ Ez a tény, valamint gyakori

¹³ Lásd *Sárközi*, 1975. 73. és ide tartozó 244. sz. jegyzetét (*Sárközi* 1975. 153.): O.L. Helytartótanácsi Levéltár, Számvevőség, Alapítványi Osztály, Jelzetes Könyvek, 74. XI. A 84. 200. l. 1778. Kövesd oppidum, Conscriptio proventuum ecclesialium, parochialium et ludi magistrorum, Comitatus Borsodiensis; valamint Cathalogus Librorum Parochiae Mező Kövesdiensis (Egri Főegyházmegyei Levéltár): „Matricula Antiqua Caepa Anno 1657 finita 1752.” A kezdő évszám esetleg lehet elírás is, amint ezt *Sárközi* megjegyzi (73.).

¹⁴ *Sárközi*, 1975. 77.; *Leskó*, 1907. 222. 256.; *Tóth*, 1994. 195. 205.

távollétei, amikor az anyakönyvet mások vezetik helyette, mutatja, hogy valóban meszsze földön ismert, tekintélyes személyiség lehetett, ha nem is az egyetlen katolikus pap a környéken, ahogy *Sárközi* állítja (77.). Az anyakönyvet vezetők között találunk világi licenciátust, iskolamestert, ferences és jezsuita szerzeteseket valószínűleg a közeli gyöngyösi rendházakból, amelyek a hódoltsági missziós tevékenység jelentős központjainak számítottak (*Szakály*, 1984; *Vanyó*, 1971), valamint néhány környékbeli település plébánosát (1. sz. függelék).

A mezőkövesdi anyakönyv túlnyomórészt az esztergomi szertartáskönyv előírásait követi (*Bárh*, 1999; 2. sz. függelék) az ettől való eltérés elsősorban akkor jelentkezik, ha nem *Nagy János* a bejegyző, illetve amikor valamely rendkívüli esemény (pl.: pestisjárvány 1679-ben és 1682-ben) következtében a beírásra váró esetek óriási mértékben megsokasodtak. A bejegyzéseket latinul, nem táblázatos formában tették meg, a magas pestis halandóság idején a különböző esetek nem kerültek külön bekezdésbe, így az anyakönyv ezeken a helyeken meglehetősen nehezen kezelhető. A születési anyakönyv tartalmazza a keresztelés pontos dátumát, a bejegyző nevét, a bejegyzés helyét, a gyermek keresztnévét, születésének napját, szüleinek nevét és a parókiát, amelyhez tartoztak és a keresztszülők nevét, parókiáját. Gyakran hiányozhat a születés dátuma, a bejegyzés helye, a szülők vagy a keresztszülők hovatartozása, időnként még a gyermek keresztnéve is, ami néha igen nehézé teszi annak eldöntését, hogy milyen nemű lehetett (csak a *baptizavi infantem natum/natam* formula végződése alapján, ami sokszor nehezen olvasható). A házassági anyakönyvben megtalálhatjuk a házasságkötés és a háromszori kihirdetés időpontját, az eskető pap és a házasodók nevét, illetőségét, családi állapotát és a tanúk nevét, illetőségét. Gyakran szerepel a menyasszonyok apjának neve is, időnként elmarad viszont a lakóplébánia beírása, esetleg a házasodók keresztnéve (főleg az özvegyasszonyoknál fordul elő, hogy csak volt férjük nevét írták be), és ha nem *Nagy János* esketett, akkor a cirkalmas bejegyzés is sokat egyszerűsödött. A halotti anyakönyvben a halálozás dátumát olvashatjuk, majd a halott nevét, életkorát, gyakran a temetés időpontját és helyét (ez sokszor hiányzik), az életkor gyakran elmarad, sokszor pontatlan (csecsemő vagy kisgyermek halottaknál a születési anyakönyvből ellenőrizhető, a harmincévesnél idősebbeknél feltűnően gyakoriak a nullára végződő, kerek számok). Sokszor előfordul, hogy gyermekeknél csak szüleik, férjes vagy özvegyasszonyoknál csak férjük nevét írták be, néha pedig a halálozás pontos dátuma is hiányzik. Ha az elhalálozás valamilyen rendkívüli eseménnyel függött össze, akkor arról is találunk információkat. Mindhárom anyakönyv esetében nyilvánvaló időnként, hogy a bejegyzés utólag, emlékezetből történt, hiányzó információk (névnek, életkornak) üres helyet hagytak, de ezt sohasem pótolták. Hasonlóképpen néha több bejegyzésnyi üres helyet hagytak ki az utólagos pótlás céljára, de erre már nem került sor.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy 1676 és 1683 között elsősorban *Nagy János* plébánosnak köszönhetően igen pontosan, lelkiismeretesen vezették az anyakönyvet, követve az esztergomi szertartáskönyv utasításait. A hiányok, pontatlanságok, az előírt formuláktól való eltérés részben annak volt köszönhető, hogy *Nagy János* gyakran volt távol, valószínűleg a környékbeli települések lelkipásztori teendőit kellett ellátnia, részben annak, hogy rendkívüli körülmények (pestis, háborús események) nehezítették munkáját. Az anyakönyv ennek ellenére nem rosszabb minőségű, sőt több információt tartalmaz, mint a sokszor igen szűkszavú 18. századi bejegyzések.

Az anyakönyvezés pontosságáról nemcsak a jól látható hézagok vagy a hiányos bejegyzések árulkodnak, vannak más módszerek is, amelyekkel megbecsülhetjük az

anyakönyv forrásértékét (Andorka, 1988). Minél hosszabb a születés és a keresztelés között eltelt idő, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a keresztelés előtt elhunyt csecsemők nem kerültek be az anyakönyvbe. Római katolikus közösségben ez az időtartam nem lehet hosszabb néhány napnál.¹⁵ Mezőkövesden 348 keresztelési bejegyzésből 125 esetben találjuk meg a születés dátumát is, kerekén ötven esetben aznap, ötven esetben előző nap született csecsemőt keresztelek meg. 17 alkalommal két nap a különbség, ennél hosszabb időtartamot csak nyolc esetben találunk, de ez sohasem több öt napnál. Így kicsi a valószínűsége annak, hogy csecsemők keresztelés nélkül haljanak meg, életveszély esetén azonnal megkeresztelték őket,¹⁶ az anyakönyvből emiatt nemigen maradhattak ki. Ennél sokkal nagyobb probléma, hogy vajon a megkeresztelték bekerültek-e mind a könyvbe, a szülők és a plébános számára is a keresztelés ténye volt a lényeg, a bejegyzés sok esetben utólag történhetett, néha ezért hiányos maradt,¹⁷ esetleg végleg feledésbe ment. Ezt csak akkor tudjuk megragadni, ha a tévedés tendenciózus jellegű, azaz, ha rendszeresen ugyanazokat nem írták be az anyakönyvbe (pl.: lányokat a keresztelési anyakönyvbe, néhány napos csecsemő halottakat a halottiba).

Az újszülöttek nemi aránya, amely nagyszámú születés esetén állandó szokott lenni (100 lányszületésre kb. 105 fiúszületés esik), feltárhatja, hogy a lányok anyakönyvezése mennyire lehetett pontos.

3. Az újszülöttek száma nemek szerint
Number of new-borns by sex

	Fiú	Lány	Ismeretlen	Összesen
1676	4	2	1	7
1677	11	10	1	22
1678	20	18		38
1679	38	24		62
1680	32	23		55
1681	29	27		56
1682	31	22	1	54
1683	25	29		54
Összesen	190	155	3	348

Mezőkövesden tehát 1676 és 1683 között 100 lányszületésre 122,6 fiúszületés esett, más szóval általánosan az újszülöttek 51,2%-a szokott fiú lenni (105/100-as arány), itt a bejegyzett újszülöttek 54,6%-a fiú. A különbség nem túl nagy, magyarázható a viszony-

¹⁵ lásd: Fügedi, 1980. 218.: „több mint nyolc napi késés halálos bűnnek számított”, valamint Imhof, 1992. 169–185. fejtegetéseit: a minél gyorsabb keresztelező jelentette a gyermekekről való gondoskodás legfontosabb elemét.

¹⁶ 1678. dec. 12. Szabó Petrus „Baptizavi sine caeremoniis propter periculum mortis”

1683. szept. 10. Nagy Anna: „Baptizavi infantem hodie natam in periculo mortis”

¹⁷ 1682. máj. 5.: „Ego Pater Joannes Nagy Plebanus Oppidi Mezőkövesdiensis baptizavi infantem ...” a helyet kihagyta, de soha nem fejezte be.

lag kis esetszámmal és a születési anyakönyv kimaradt részeivel, nem utal feltétlenül arra, hogy a folyamatos részekben a lányok anyakönyvezése rosszabb volna, mint a fiúké.

A keresztelési bejegyzések pontosságát lehet oly módon is mérni, hogy a halotti anyakönyvben található csecsemő vagy gyermek halottakat próbáljuk megkeresni a születési anyakönyvben, és azok arányából, akiket nem találtunk meg, következtethetünk az elmaradt születési bejegyzések arányára. Esetünkben az első három év eleve hiányos, ezért 1679-től kezdtük a 0 éves halottak keresését a születési anyakönyvben, folytattuk 1680-ban a 0 évesekkel, 1681-ben a 0 és 1 évesekkel, 1682-ben és 1683-ban a 0, 1, 2, 3 évesekkel (4 éves nem volt a halotti anyakönyvben ezekben az években). 102 csecsemő és kisgyermek halottból mindössze 51-et sikerült megtalálnunk a keresztelési anyakönyvben, ami mutathatja a keresztelesek igen pontatlan bejegyzését, de az 50%-os hiány mindenképpen túlzásnak tűnik, sokkal valószínűbb, hogy az erős beköltözés is szerepet játszhatott, így ezeknek a gyermekeknek egy részét nem Mezőkövesden kereszthették. Erre utalhat az is, hogy a 0 éveseknek nagyobb hányadát sikerült megtalálnunk (59%), hiszen esetükben a vándorlás valószínűsége kisebb, mint az idősebbeknél. A mozgás mindenképpen jelentős lehetett, az is bizonyos a mezőkövesdi bejegyzések alapján, hogy a környékbeli falvakban működtek plébánosok, akik ott kereszthettek, de a hiány ezzel teljesen nem magyarázható, a keresztelési anyakönyvvezetés pontatlanabbnak tűnik, mint a halotti. Természetesen nem lehet kizárni az azonosítás során a tévedések lehetőségét sem: az azonosítás néhol igen problematikus, pl.: a vezetéknev nélküli gyermekhalottak vagy újszülöttek esetében.

Gyakori hiányosság szokott lenni, hogy az életük első napjaiban elhunyt csecsemők egyik anyakönyvbe sem kerülnek be. Ezt a csecsemőhalandóság életkor szerinti megoszlása alapján vizsgálhatjuk, az első héten meghalt csecsemők feltűnően alacsony aránya a 0 éveseken belül a bejegyzések pontatlanságáról árulkodik (támpontul az 1925-ös magyarországi arányok szolgálhatnak: a 0 évesek 19%-a halt meg 1–6 napos korában, további 26%-uk 7–30 napos korában, lásd: *Andorka, 1988. 39.*).

4. A csecsemőhalandóság életkor szerinti megoszlása Mezőkövesden
1677–1683
Infant mortality by age in Mezőkövesd
1677–1683

	0–6 nap	7–14 nap	15–30 nap	1–5 hónap	6–12 hónap	Összesen
N	16	15	6	19	13	69
%	23	22	9	27	19	100

A fenti számok alapján úgy tűnik, hogy a néhány napos, hetes korban elhunyt csecsemők nem maradtak ki nagyobb számban a halotti anyakönyvből. (Megjegyzendő, hogy az egyévesként elkönyveltek egy része valójában élete első évében elhunytat jelent, így ha ezek is a 0 évesek számát gyarapítanák, akkor valószínűleg a több hónapos korban meghaltak arányát növelnék, és akkor az egy hónap alattiak aránya közelebb lenne az 1925-ös arányszámhoz, esetleg az alatt lenne valamivel, de ez 17. századi

körülmények között, amikor a csecsemőhalandóság elsősorban az idősebbek csecsemők körében volt rosszabb, mint a 20. század első felében, elfogadható.)

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a mezőkövesdi anyakönyvvezetés minősége a körülményekhez képest jónak mondható, különösen igaz lehet ez a halotti anyakönyvre, míg a keresztelési anyakönyvben nagyobb hiányok lehetnek, ezek részint jól láthatók a bejegyzések folytonosságának megtöréséből, részint a halotti anyakönyvvel való összehasonlítás során derülnek ki. A keresztelési anyakönyv hiányosságát számszerűsíteni a minden bizonnyal erős vándorlás miatt nem lehet.

A mezőkövesdi anyakönyv személynévanyaga a 17. században

A kutató számára csábító lehetőség az anyakönyvek személynévanyagának elemzése. A vonatkozó szakirodalom egyöntetű abban, hogy az eredetileg megkülönböztető funkciójú kételemű személynévadás már a 15. századtól a vezetéknévek öröklődésével járt a nem nemes lakosság körében is (Bárczi, 1958. 137–142.; Kálmán, 1989). Vezetéknévcseré természetesen még évszázadokig előfordulhatott, a jobbágyoknál például a költözésnél, vagy ha a régi megkülönböztető név öröklődővé vált, és újabb (megkülönböztető) ragadványnév járult a vezetéknévhez, esetleg ki is szorítva azt (Kálmán, 1989. 94.). Esetünkben a problémát éppen ez a jelenség okozza: a megkülönböztető nevek öröklődő vezetéknévvé válása ezekben a századokban játszódik le, joggal feltételezhetjük, hogy ez a folyamat a 17. század végére előrehaladhatott annyira, hogy komoly elemzést a népesség etnikai vagy foglalkozási struktúrájára nézve a vezetéknévanyagra nem lehet alapozni.

Számunkra a fentiek értelmében nyilvánvalónak tűnik, hogy amennyiben a pótlólagos ragadványnévadás általánossá válik, akkor az első (vezeték)név öröklődik, és nem kapcsolódik viselőjének tulajdonságaihoz, foglalkozásához, nemzetiségéhez. Nyilvánvalóan így van ez nemcsak a ragadványnevet viselők, hanem a többiek esetében is. A ragadványnévadás különösen akkor beszédes ebben a tekintetben, ha jellegében meg egyezik a vezetéknévvel (tulajdonságot jelölőhöz tulajdonságot jelölő, mesterségnévhez másik mesterségnév, helyet jelölőhöz másik helyet jelölő járul), ez esetben a vezetéknévnek nyilván semmi valóságos, az illető személyhez fűződő jelentéstartalma nincsen. Tehát a mezőkövesdi névanyagnál is figyelniünk kell a kettős vezetékevekre, az „alias” határozószóval kapcsolódó ragadványnevekre, vagy az „ex” praepositívó származási hely-megjelölésekre. Megállapíthatjuk, hogy akár a keresztelési anyakönyvben a szülők és keresztszülők nevénél (Sárközi, 1975. 73–75.: 107 esetből 42-szer), akár a halotti anyakönyvben (itt jóval ritkábban: 825 halálesetből 33-szor) találunk igen sokatmondó példákat az említett esetekre. A tulajdonságot jelentő vezetékevekről (mint például a több család és nemzedék által viselt Nagy családnévről) nem kívánunk külön szólni. A mesterségnevek közül a Kovács, a Molnár és a Szabó a leggyakoribb, igen gyakran kapcsolódik hozzájuk helymegjelölő ragadványnév. Találunk olyan eseteket, ahol a mesterségnevek halmozódnak (Takács Lőrincz alias Bodnár, Varga Sípos Anna) tudunk Molnár Orbánról, aki tanító (ludi magister) volt, és Pók Gergelyről (alias Kovacz) aki ha maga nem is, de valamely közvetlen felmenője biztosan Kovács lehetett. Mindezek

alapján kijelenthetjük, hogy a vezetékevek (a 17. század végén) a foglalkozási struktúra még hozzávetőleges rekonstruálására sem alkalmasak.¹⁸

Némileg más a helyzet a helyet, származást jelölő vezetékevekkel. Tudjuk (*Sárközi*, 1975. 73.), hogy a 17. századi névanyag (diósgyőri urbárium, anyakönyv) jelentősen különbözik a 16. századitól (1548-as dézsmajegyzék). Bár egyik forrás sem tartalmazza a népesség egészét, így az összevetés meglehetősen hozzávetőleges, mégis a jelentős népességcsere, vándorlás ténye igen valószínű, egybevág a hódoltsági viszonyokról alkotott képpel. A vezetéknévanyag is ezt támasztja alá. Az idegen eredetről tanúskodó vezetéknév valóban arról árulkodik, hogy viselője vagy ősei bevándorlók voltak, bár azt, hogy ez mikor történt, természetesen pusztán a név alapján nem tudjuk eldönteni. Az igen gyakori Tóth (vagy megfelelői: Tót, Thot, Tott stb.) családnév vagy más szlovák és palóc hangzású nevek valóban bizonyosságot jelentenek arra, hogy a lakosság jelentős része a Palócföldről vagy a Felvidékről vándorolt be (*Sárközi*, 1975. 75.), de hogy ez valójában milyen etnikai viszonyokat jelentett a 17. század végi Mezőkövesden, azt nem tudjuk. Itt megint a nevekhez fűzött kiegészítő megjegyzések segítenek eligazodni: ha a plébános az 1682. október 9-én elhunyt Lengyel György neve mellé fontosnak vélte odaírni, hogy nemzetiségére nézve lengyel („*polonus natione*”), akkor úgy tűnik, hogy ez egyáltalán nem volt evidens számára. Hasonlóképpen a környező vagy távolabbi települések nevéből képzett személynevek esetében is tanácsaltanok maradunk: a 16–17. századi népmozgás tényét Mezőkövesd esetében is igazolják, de ennek időpontjáról, tényleges irányáról nem sok információt nyújtanak. Pontosabb, közvetlen adattal az ex-el kapcsolt településnevek szolgálnak, ez nyilván közvetlenül viselőjének származására utal. Itt néhány távolabbi esettől eltekintve elsősorban a nem túl távoli Borsod és Heves megyei települések fordulnak elő: kirajzolódik egy Balassagyarmattól Miskolcig és Nyékládházától Jászberényig terjedő kör, amely mintegy kijelöli Mezőkövesd közvetlen, aktuális térbeli kapcsolatait (3. sz. függelék). Természetesen e kapcsolatok jellegéről a rövid időtartamot átfogó anyakönyv alapján nem sokat tudunk, ha valamely idegen egy demográfiai eseményt Mezőkövesden élt át, akkor bekerülhetett az anyakönyvbe, attól függetlenül, hogy ott végleg megtelepedett-e, vagy csak ideiglenesen tartózkodott a településen. Ugyanígy nem tudni pontosan, hogy mit jelentett az anyakönyvbe bejegyzett más plébániához tartozás: éppen ott tartózkodást vagy huzamosabb, de nem végleges helyben lakást.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a személynévanyag csak igen nagy vonalakban nyújt információkat a lakosság származási helyéről, nézetünk szerint a népesség összetételének egyéb szempontból való vizsgálatára pedig nem alkalmas.

¹⁸ Természetesen az anyakönyvben sok valódi foglalkozás- vagy rendi állás-megjelöléssel találkozunk, így: juhász (opilio, név nélkül), szolga (általában csak keresztnévvel), katona, inquilinus, ludi magister, plebanus, licenciatus, különböző szerzetesrendek tagjai, de ezek *sohasem* vezetékevek, sőt nem is ragadványnevek, hanem a névhez fűzött, bár kétségtől azonosító funkciójú kiegészítések.

Népességszám és népmozgalom

Több szerző által alkalmazott módszer, hogy egyéb adatok híján a születések anyakönyvből kiolvasható számából próbálják kiszámítani a szóban forgó település népességszámát.¹⁹ Ezzel kapcsolatban az egyik probléma, hogy mekkora nyers születési arányszámot válasszunk kiindulópontul. *Horváth Róbert* és nyomában *Szakály Ferenc* *Hatvany István* professzor 18. század közepi debreceni arányszámát használják (34‰) Szeged 17. századi népességszámának kiszámításához, *Szakály* később Gyöngyös esetében kicsit magasabb értéket tart valószínűnek (40–43 ‰), *Kápolnai Iván* az ennél jóval magasabb 50–55‰-es arányszám alapján teszi Mezőkövesd népességét kb. 1000 főre (megjegyezve, hogy ennél magasabb arányszám elképzelhetetlenül irreális volna), míg *Benda Gyula* a 18. századi Keszthely esetében három variációt vesz alapul (40 és 50‰, illetve a józsefi népszámlálás alapján számolt valódi 46‰-es születési arányszámot). Számunkra *Hatvany* arányszáma kicsit alacsonynak tűnik, 1774 és 1783 között Pest megyében a Conscriptio Animarum alapján számolt járási értékek 50 és 60‰ közé esnek, a tisztán alföldi kecskeméti járásban nem találunk 57‰-nél kisebb arányszámot (*Óri*, 1994. 68–69.). Ha *Benda Gyula* módszerével számoljuk a mezőkövesdi arányszámot az 1780-as évekre vonatkozóan, akkor *Kápolnai Iván* becslése helyesnek bizonyul, hiszen 55‰-es adathoz jutunk.²⁰ Mivel a háborús 17. században a termékenység lehetett alacsonyabb a 18. század végénél, ezt az értéket hajlamosak vagyunk az 1676 és 1683 közötti lehetséges maximumnak tekinteni, *Hatvany* javaslatát pedig a lehetséges minimumnak, míg a „középső változat” kb. 45‰ lehetne. Ennek alapján három népességszámhoz jutunk, amelyek nagyjából kijelölik a lehetséges határokat:

5. A népesség lehetséges nagysága
a születések száma alapján becsülve
1679–1683²¹
Possible size of the population estimated on
the basis of the number of births
1679–1683

Keresztelések évi átlaga	A népesség száma		
	34	45	55
	‰-es arány esetén		

56 1647 1244 1018

¹⁹ *Horváth*, 1978. 488.; *Szakály*, 1983. 676–677.; *Szakály*, 1984. 152.; *Kápolnai*, 1975. 401.; *Benda*, 1997. 88.

²⁰ Az 1786-os jelenlévő népességre (4682 fő – *Dányi-Dávid*, 1960. 44.) vetítettük az 1780–1789 közötti évtized átlagos születésszámát (257 – mezőkövesdi anyakönyv, megfigyelték a *Kápolnai* által az 1780–1784 közötti évekre adott átlagértékkel – *Kápolnai*, 1975. 402).

²¹ Csak az 1679 és 1683 közötti többé-kevésbé hiánytalan anyakönyvezésű évek születésszámaikat átlagoltuk

Látható, hogy a *Kápolnai Iván* által javasolt 1000 fős népességszám inkább a lehetséges alsó határnak tekinthető, a születési bejegyzések alapján a népesség ennél lehetett akár 50%-kal is nagyobb. De itt beleütközünk a másik, az anyakönyv alapján megoldhatatlan problémába. Nem a mezőkövesdi népesség számát számítottuk ki, hanem azokét, akik a mezőkövesdi anyakönyvbe bekerültek a jelzett időszakban. Közöttük találhatunk idegen plébániáról valókat, akiről nem tudjuk eldönteni, hogy valóban idegenek-e, vagy esetleg egy elpusztult egyházközségből menekültek a városba, és ott huzamosabb ideig tartózkodnak, és olyanokat, akik illetősége nincs feltüntetve, de akik lehetnek mezőkövesdiek vagy valamely környékbeli filia lakói. Hogy a környék lakóit Mezőkövesden anyakönyvezték, az valószínű, bár találunk ezzel ellentétes példát is: 1680-ban Nagy János tizenöt környékbeli településen kötött házasságot írt be az anyakönyvbe (pontos dátum nélkül, de feltüntetve, hogy ottani párokról van szó, zavaró viszont hogy ezek részben olyan anyaegyházak, amelyeknek plébánosa Mezőkövesden időnként Nagy János helyett keresztel vagy temet, így a plébánia elvben nem volt gazdátlan). Az a tény, hogy időnként Balaton, Pétervásár, Szihalom vagy Szomolya plébánosa látja el a minden bizonnyal távollévő mezőkövesdi plébános feladatait, nem azt jelzi, hogy ezeknek a településeknek a népe is időnként a nagyobb biztonságot nyújtó mezővárosban tartózkodott, míg a nagy tekintélyű helyi parochus időről időre bejárta a környéken maradt híveit? Mezőkövesd mindenestre a végvári harcok első vonalában feküdt, az 1676 és 1683 közötti időszak Thököly hadainak felvonulása, portyázásai miatt különösen nehéz lehetett a katolikus település számára (minderről még később). Ilyen körülmények között rendkívül nehéz értelmezni azt, hogy mit jelent mezőkövesdinek lenni. Az anyakönyv adatai alapján csupán azt állíthatjuk, hogy kb. 1000–1600 ember élhetett a mezővárosban vagy annak környékén, ők azok, akiket Mezőkövesden anyakönyvezték, de illetőségükről, hovatartozásukról, a településen való tartózkodásuk okáról, jellegéről, időtartamáról nem sokat tudunk. Ezért óvakodunk attól, hogy például a házasságkötéseket endogám-exogám felosztásban mutassuk be: az idegen plébániáról származó házasodó nézetünk szerint lehet ténylegesen Mezőkövesden lakó személy, míg az, akinél ilyet nem találunk vagy esetleg mezőkövesdi illetőségűnek tüntették fel, lehet ténylegesen valamely környékbeli település lakója.

*6. A természetes népmozgalom Mezőkövesden
Natural population changes in Mezőkövesd*

	Keresztelések	Halálozások	Házasságkötések	Természetes szaporodás
1677	22	37	10	-15
1678	38	83	11	-45
1679	62	208	16	-146
1680	55	37	11	18
1681	56	33	9	23
1682	54	405	20	-351
1683	54	22	28	32
Összesen	341	825	105	-484

Ha a természetes népmozgalom alakulását vizsgáljuk, szembetűnő, hogy míg a házasságkötések és keresztelesek száma viszonylag állandónak mutatkozik, addig a halálozások száma igen erősen ingadozik. A vizsgált hét év alatt háromszor vagyunk tanúi annak, hogy a halálozások száma jelentősen emelkedik: a maradék négy év átlagát (kb. 32) véve alapul az 1678-as év kifejezetten rossznak (két és félszeres emelkedés), 1679 és 1682 pedig katasztrofálisnak mondható (hat és fél, illetve tizenkét és félszeres emelkedés).²² Ha a halandóság felszökését az előző évhez mérjük, akkor az 1682-es krízis súlyossága nem változik, viszont az 1679-es fellendülés kevésbé lesz hangsúlyos, hiszen a halandóság romlása már az előző évben elkezdődött (1679-ben két és félszeres a növekedés 1678-hoz képest).

Bárhogyan számoljunk is, nyilvánvaló, hogy 1678–79-ben és 1682-ben a nyugat-európai szakirodalom által sokszor leírt „rég típusú demográfiai válsággal” van dolgunk (*Pierre Goubert* szerint akkor beszélhetünk válságról, ha a halálozások évi száma legalább megduplázódik, de a 17–18. század fordulóján nem ritka a háromszorozódás, négyszereződés sem, sőt az öt-tízszeresedés is előfordul – *Goubert*, 1982.). Ugyanakkor Mezőkövesden a válságos években nem látjuk a házasságkötések és keresztelesek visszaesését úgy, ahogy ezt a 17. századi franciaországi nagy halandósági krízisek esetében tapasztalhatjuk (I. ábra). Ezeket a válságokat elsősorban a rossz termések és a nyomokban fellépő gabonadrágaság okozták, a járványok csak elmélyítették a hatást. Ezekben az esetekben a halálozások számának megsokszorozódását a házasságkötések és keresztelesek számának akár 40–50%-os csökkenése is követhette, míg a tisztán járványos halandósági kríziseknek nem volt ilyen hatásuk (*Goubert*, 1982.). Mezőkövesd esete is ezt igazolja, a házasságkötések és keresztelesek számára a magas halandóságnak nincs érezhető negatív hatása, miközben a becsült népesség negyede-fele elpusztult a járvány következtében. Hogy közben a házasságkötések és keresztelesek száma és nyilván ezekkel együtt a népességszám nem változott, az részben a „pótlási effektussal”, részben az erős bevándorlással magyarázható.

Mindezek alapján a 17. század végi Mezőkövesd demográfiai viszonyainak néhány alapvonását ragadhatjuk meg: átlagos években a születések száma meghaladhatta a halálozásokét, de időről időre – akár néhány éven belül is – pusztító halandósági krízisek jelentkeztek, amelyek jelentős természetes csökkenést okoztak. A vizsgált időszak

²² Keszthely 1747 és 1849 közötti halandósági válságait vizsgálva *Benda Gyula* alkalmazza *Jacques Dupâquier* krízis-indexét (*Cabourdin*, 1995. 177.; *Benda*, 2000. 152–153.), miszerint $\frac{D-M}{\Sigma} = I$, ahol D a vizsgált év halottainak száma, M a halálozások átlaga a megelőző tíz évben, Σ a halálozások szórása a megelőző tíz évben. Keszthelyen ebben az időszakban a skála szerint csak gyenge és közepes halandósági krízis fordult elő. Mezőkövesd esetében a vizsgált időszak rövidege miatt nem lehet a módszert maradéktalanul alkalmazni, ha a krízismentes négy év halálzási átlagát és halálzási szórását vennénk alapul, akkor mesterségesen növelnénk a válságok súlyosságát (az így számolt indexszámok a következők lennének: 1678 = 3,4 – átlagos válság; 1679 = 11,7 – erősebb krízis; 1682 = 24,9 – szuperkrízis, csak a katasztrófa-fokozat áll föllette, ilyen válságot *Dupâquier* a vészterhes 1681 és 1720 közötti időszak 39 évében a párizsi medence vizsgált parókiáin mindössze egy esetben talált – *Dupâquier* 1979. 526–546., idézi *Cabourdin*, 1995. 178.). Noha az összehasonlítás torz, mégis érzékelhető, hogy a 17. századi Mezőkövesden a halandósági válság egészen mást jelent, mint a 18–19. századi Keszthelyen.

krízisei az anyakönyvi haláloki bejegyzéseknek megfelelően a járványos halandóság jellegzetességeit mutatják. A nagyfokú pusztulás mellett a házasságkötések és keresztelesek számában mutatkozó állandóság vagy esetenkénti növekedés feltételezi a mezővárosba való beköltözést és a gyors regenerálódásra való törekvést.

A házasságkötések

A házasságkötési bejegyzések elemzésénél a fentiek értelmében tartózkodunk a közösségi endogámia és exogámia kimutatásától. Mivel a házasodók életkorát a 18. század hetvenes-nyolcvanas éveitől nem írták be az anyakönyvbe, jelen esetben a házasságkötések szezonálisának, az újraházasodás sajátosságainak, valamint a halálozási bejegyzések alapján az elhunytak családi állapotának vizsgálatára van lehetőségünk.

A házasságkötések havi ingadozása megmutathatja, hogy az adott közösség milyen mértékben tartotta be az egyházi tilalmakat és előírásokat, esetleg mennyiben igazodott a döntően mezőgazdasági munka ritmusához. Ha a 17. századi mezőkövesdi házasságkötési szezonálisitást a település későbbi adataihoz, illetve más települések vagy országok adataihoz hasonlítjuk, akkor választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy a mezőkövesdiek házasságkötési szokásai e téren egyedi változatot képviseltek-e, vagy pedig illeszkedtek a többi településhez. A kérdés annál érdekesebb, mivel *Faragó Tamás* kutatásai nemrégiben rávilágítottak arra, hogy – a korábbi vélekedéssel ellentétben – Magyarországon sem létezett valamiféle egységes, a mezőgazdasági munka ciklusaihoz igazodó „preindusztriális” vagy „hagyományos” házasságkötési szezonálisitása, hanem számos lokális változat élt egymás mellett, amelyek mögött felekezeti, etnikulturális, településtípus és foglalkozási különbségek szerinti változatosság állt, de ki lehet mutatni különbségeket társadalmi rétegek között, vagy a házasságkötések sorszáma szerint is. Továbbá egy-egy településen belül a szokások változása sem csak a hagyományok erejének gyengülésével vagy a nehezen definiálható modernizációval hozható összefüggésbe, hanem ettől függetlenül és ezt megelőzően is vannak változások, sokszor szubjektív tényezők (a divat vagy a plébános személyének változása) következtében (*Faragó, 1994. 1999a*).

7. A házasságkötések szezonalitása²³
Seasonality of marriages

	Mezőkövesd 1677–1683			Mező- kövesd 1820– 1829	Mező- kövesd 1860– 1869	Bél- apát- falva 1703– 1750	Pásztó 1693– 1720	Francia- ország (vidék) 1680– 1689
	N	%	Index ²⁴	%	%	%	%	Index
Január	10	9	115	5	10	49	44	135
Február	42	40	483	4	12	20	41	236
Március	–	–	0	1	–	–	–	33
Április	3	3	34	2	5	4	–	71
Május	7	7	80	2	4	5	5	75
Június	13	12	149	3	3	7	–	141
Július	10	9	115	1	1	2	2	127
Augusztus	2	2	23	3	2	1	–	66
Szeptember	2	2	23	2	2	3	1	79
Október	1	1	11	11	14	4	2	73
November	9	9	103	66	47	5	4	150
December	6	6	69	–	–	–	1	15

Táblázatunk három időmetszetben ábrázolja a mezőkövesdi házasságkötések havi ingadozását, a város lakossága a 19. században is majdnem teljesen római katolikus volt (3% más vallású 1869-ben – *Kápolnai*, 1975. 403.). Összehasonlításként vizsgálhatjuk a szintén római katolikus Bélapátfalva és Pásztó adatait nagyjából a tárgyalt korszakra vonatkozóan. A korszakok, valamint a vidék és város szerinti bontásban közölt franciaországi adatsorok közül a mezőkövesdire leginkább hasonlót választottuk, eszerint a mezőkövesdi szezonális 17. század végi francia vidék szokásainak felel meg. Valamennyi példánk az egyházi tilalmak szigorú betartását mutatja, miszerint a nagyböjt és az advent időszakában kerülni kellett a zajos mulatságokat, ezért a katolikusok (de sokszor a protestánsok is – *Faragó*, 1994. 243.; *Lebrun*, 1995. 298.) inkább az év más hónapjaira időzítették házasságkötéseiket. Úgy véljük, hogy a hat mezőkövesdi decemberi házasságkötés sem jelent kivételt, mivel ezeket mind rendkívüli helyzetben, 1682 decemberében kötötték, alig néhány héttel a szörnyű veszteségeket okozó pestisjárvány befejeződése után. A 17. század végi Mezőkövesden (és Franciaországban) a legtöbb házasságkötés februárra esett, szintén átlag feletti értéket mutatnak a januári és novemberi adatok (Franciaországban erősebben: ott a november a második legerősebb hónap, és a januári csúcs is sokkal hangsúlyosabb), és többi példánkkal ellentétben kirajzolódik egy határozott június-júliusi (aratás előtti) emelkedés is. A francia görbe tehát háromcsúcsú, a mezőkövesdi inkább kétcsúcsú, de a nyári emelkedés és a januárnál erősebb

²³ Források: *Kápolnai*, 1961–62; *Kovács*, 1995; *Hausel*, 1990 (*Faragó*, 1994. nyomán); *Lebrun*, 1995. Kerekített adatok!

²⁴ Átlagtól (=100) való havi eltérés.

február olyan sajátosságok, amelyek összekötik a két adatsort, és megkülönböztetik őket nemcsak a bemutatott magyar példától, hanem az összes *Lebrun* által közölt (17–18. századi, városi vagy vidéki) francia görbétől is. Bélapátfalva és Pásztó esetében nyári vagy novemberi emelkedés nem igen látszik, a házasságkötések zöme januárra és februárra esik, de a január mindkét esetben erősebb a februárnál. Ha a mezőkövesdi szezonális időbeli változását nézzük, akkor láthatjuk, hogy a január-februári csúcshoz alig marad nyoma (a 19. század második felében hangsúlyosabb, mint az elsőben), a tilalmi időszakok megmaradnak, a házasságkötések száma októbertől kezd emelkedni, a legtöbb házasságkötés novemberre esik.

Táblázatunk tehát összességében a *Faragó Tamás* megrajzolta képet mutatja: a túlnyomórészt római katolikus népesség házasságkötési szokásait részint a mezőgazdasági munka ciklusaihoz igazította, részint (és ez tartósan, több évszázadon át változatlan maradt) a katolikus egyház előírásait követte. A mezőgazdasági és az egyházi naptár követésében a magyarországi és a franciaországi adatok megfelelnek egymásnak, így valóban kirajzolódnak egyfajta tradicionális házasságkötési szezonális alapvonásai, de ezen túl időben és térben több helyi variáció, alcsoport létezett még egy-egy felekezeten belül is.

Az újrَاهázasodásokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy özvegyasszonyok nagyobb arányban kötöttek újra házasságot, mint a megözvegyült férfiak. 105 házasodó férfinak 11%-a volt újrَاهázasodó, míg a nőknél ez az arány 30%. Mivel a halotti anyakönyv különösen a férfiak esetében hiányos családi állapotra vonatkozó bejegyzései miatt a halálozás következtében felbomlott házasságok pontos számát nem ismerjük, nem dönthetjük el, hogy ez az eltérés vajon nem a házas férfiak nagyobb halandóságából származik-e. (A halálozások nemek és korcsoportok szerinti száma nem utal erre: a 20 és 69 év közötti halottak közül 122 volt férfi és 129 nő, 20 és 30 év között nőtöbbség, 30 felett korcsoportonként váltakozás mutatkozik a halálozások számában.)

Megpróbáltuk megvizsgálni azt is, hogy az özvegyasszonyok férjük halála után mennyi idő elteltével kötöttek újra házasságot. A házassági anyakönyv 32 újrَاهázasodó asszonya közül csak tíznek az elhunyt férjét találtuk meg a halotti anyakönyvben. A férj halála és az özvegy újrَاهázasodása között eltelt idő szélső határai ezekben az esetekben 2 hónap és 2 év voltak (a módusz 4 hónap). A rövidebb időtartamokat 1682 végén és 1683 első felében, a pestis után találjuk, ekkor a legmagasabb az újrَاهázasodás száma és aránya (ebben a két évben a női házasságkötők 45, illetve 54%-a volt özvegyasszony), továbbá egyedül ekkor fordultak elő decemberi házasságkötések (a pestis után valószínűleg egyébként sem lett volna lehetséges a zajos mulatság). Mindezek arra utalnak, hogy a halál miatt felbomlott házasságokat mielőbb pótolni igyekeztek, különösen szembetűnő ez a pestisjárványt követően.

A halotti anyakönyv bejegyzései alapján vizsgálható a házasok korcsoportonkénti aránya is. A férfiak esetében a családi állapotra utaló megjegyzések – mint említettük – igen hiányosak lehetnek, ezért az elemzésnél őket nem vehetjük figyelembe, a nőknél viszont tíz év felett gyakran találunk „virgo” megjegyzést, ami jelzi, hogy ez ebben a korban már nem volt evidens, majd a házas nőknél rendre szerepel férjük, az özvegyasszonyoknál pedig elhunyt férjük neve. Hajadonnak tekintettük a virgokat és a bejegyzés nélkülieket.

8. Hajadonok aránya korcsoportonként az elhalt nők között
Rates of unmarried dead females by age groups

	Esetszám	Hajadonok	%
15–19	12	6	50
20–24	29	3	10
25–29	18	2	11
30–49	65	4	6
50–	34	1	3

Az anyakönyvben a legfiatalabb elhalálozott asszony 15 éves volt, láthatjuk, hogy a házasságkötések zöme 15 és 25 éves kor közé eshetett, a nők kb. fele már húsz éves kora előtt házas lehetett. Az 50 éves vagy ennél idősebb korban meghaltak között a hajadonok aránya megegyezik Pócsmegyernek a 18. század második felére vonatkozó hasonló arányszámával (*Andorka, 1984.*), és lényegesen alacsonyabb a nyugat-európai arányoknál (az 1690-es években Anjouban és Bretagne-ban 9% körül, a 18. századi Franciaországban általában 7–8% – *Chaunu, 1998.* 80–81.).

A házasságkötések és az első gyerek születése között eltelt idő hossza – a törvénytelen születések aránya mellett – fényt vethet a házasságon kívüli nemi kapcsolatok gyakoriságára. Esetünkben újra az a fő probléma, hogy a tárgyalt periódus 105 házasságkötéséből csak 22 alkalommal találtuk meg a születési anyakönyvben az első (?) gyermek világra jöttét rögzítő bejegyzést.²⁵ Ez a tény újabb információt nyújt a születési anyakönyvezés pontatlanságára és a népesség mozgására nézve, ezenkívül erősen korlátozza megállapításaink érvényét. A 22 születés zöme (16) a házasságkötés után kb. 8,5–24 hónapra esett, ebből három a gyanús két éves intervallumra, amelyekről négy másik valószínűtlenül hosszú (3 év vagy több) időtartamúval együtt elképzelhető, hogy nem első születések voltak. Így csak két olyan esetet találtunk, amikor a gyerek a házasságkötés után kilenc hónapnál rövidebb idő elteltével érkezett (öt, illetve hét hónapra²⁶). Ha emellett figyelembe vesszük, hogy a vizsgált nyolc év alatt mindössze egy törvénytelen születésről van tudomásunk, akkor – bár határozottan ki nem jelenthetjük – mégis az a benyomásunk, hogy a házasságkötés és a nemi erkölcs terén szigorú (vallásos) normák uralkodtak, és a közösségi kontroll erős lehetett.

²⁵ Az utolsó egy-két év házasságkötéseit követő első születések nyilvánvalóan eleve hiányoznak, de annak ellenére, hogy a házasságkötések száma ekkor magasabb, a „találati arány” így sem éri el az 50%-ot.

²⁶ Az öt hónapos intervallum önmagáért beszél, a másik eset lehet koraszülés is, ekkor egy nemesember vett el egy özvegyasszonyt a pestis után 1682 decemberében (Georgius Pok és vidua Thomae Lázár), akinek a férje négy hónappal korábban halt meg a járvány következtében (42 éves korában, 1682. aug. 20-án). A gyermek 1683 júliusában, 7 hónapra született, az özvegy esetleg már a házasságkötés előtt leendő férje házában élt.

A vizsgált intervallumok hosszát természetesen befolyásolhatta a nők egy részénél a végleges vagy esetleg a preindusztriális korban nem ritka átmeneti meddősége is. Ezt a szempontot azonban – mivel erre nézve semmilyen támponttal nem rendelkezünk – az elemzés során nem tudtuk figyelembe venni.

A keresztelesek

A kereszteleési bejegyzések sajátosságairól (a születések és a keresztelesek közötti időtartam hosszáról), az újszülöttek nemek szerinti megoszlásáról már szoltunk, így itt a keresztelesek és az ezekből számolható fogantatások havi megoszlását, valamint az iker- és házasságon kívüli születések arányát vizsgáljuk. Nehézséget okoz, hogy a kereszteleési anyakönyv csak 1679 és 1683 között folyamatos (kisebb lyukak ekkor is vannak), és hogy a kereszteleési anyakönyvezés tűnik a legpontatlanabbnak. Ezért csak a mondott évek havi szezonálisát vizsgáljuk, a hiányzó egy-két hónapot más évek hasonló időszakának átlagával pótoljuk, és megfigyeléseinket más magyarországi és franciaországi adatokkal ütköztetjük. Mivel a keresztelesek és a születések közötti differencia minimális, a keresztelesek havi megoszlásából számoltuk ki a fogantatások szezonálisát.

9. *A keresztelesek és a fogantatások havi megoszlása*²⁷
Monthly distribution of baptisms and conceptions

Keresztelesek	Fogantatások	Mezőkövesd 1679–1683		Gyöngyös 1657, 1662, 1665, 1678 ²⁸		Franciaor- szág (vidék) 1680–1689 ²⁹
		N	In- dex ³⁰	N	Index	Index
Jan.	Apr.	26	106	60	114	109
Feb.	Máj.	30	122	65	124	124
Márc.	Jún.	36	147	68	130	130
Apr.	Júl.	32	131	34	65	109
Máj.	Aug.	17	69	38	72	93
Jún.	Szept.	13	53	39	74	77
Júl.	Okt.	18	73	39	74	79
Aug.	Nov.	17	69	49	93	91
Szept.	Dec.	35	143	60	114	100
Okt.	Jan.	22	90	52	99	101
Nov.	Feb.	24	98	65	124	98
Dec.	Márc.	23	94	60	114	90
Összesen		293		629		

A keresztelesek mindhárom vizsgált területen januárban meghaladják az átlagértéket, majd februárban és márciusban érik el a csúcspontot, ez még Mezőkövesden (erő-

²⁷ Hiányos hónapok a többi év megfelelő átlagaival számolva (1680. január = 5, 1683. november = 5, december = 5), 1679 novembere a könyvben kihagyott hely ellenére átlagosnak tűnik.

²⁸ Szakály, 1984. 152.

²⁹ Houdaille, 1995. 401.

³⁰ Havi átlagtól való eltérés (átlag=100).

sebben), illetve Franciaországban (gyengébben) áprilisban is tart, Gyöngyösön viszont már ekkor meredek csökkenés kezdődik. Májustól augusztusig tart a keresztelések számának erős visszaesése, de míg Gyöngyösön a legalacsonyabb értéket az április, addig Mezőkövesden és Franciaországban a június mutatja. Gyöngyösön és Franciaországban már augusztusban elkezdődik a fokozatos emelkedés, hogy szeptemberre Franciaországban az átlagérték, a két magyarországi településen pedig ezt jóval meghaladó értékek álljanak be. Franciaországban az év hátralévő részében fokozatos csökkenés, Gyöngyösön szeptember után csökkenés, majd újra az átlag fölé emelkedés, Mezőkövesden pedig az átlag alá esés figyelhető meg.

A keresztelések mozgása mögött a fogantatások havi ingadozása áll. Itt is a gyöngyösi adatsor tér el leginkább a másik kettőtől: míg Mezőkövesden és Franciaországban az év első három hónapjában átlag körüli vagy kevéssel átlag alatti értékeket látunk, majd egy áprilistól júliusig terjedő csúcsidőszakot, amelyen belül a június mutatja a legmagasabb értékeket, a július Mezőkövesden még igen erős, Franciaországban még átlag feletti, de erősen csökkenő, ezután viszont egy augusztustól decemberig tartó hullámvölgy következik, addig Gyöngyösön februárban és márciusban is jóval átlag fölötti értékeket találunk, és a nyári-őszi visszaesés már júliusban bekövetkezik. A franciaországi adatsor a két magyarországi várostól elsősorban abban különbözik, hogy ott a december átlagos, míg különösen Mezőkövesden igen erősnek tűnik.

Valamennyi példánknál megfigyelhető a fogantatások nyári-őszi visszaesése, amely a házasságkötési görbén is mutatkozik, és a mezőgazdasági munkák tetőzésével magyarázható. A visszaesés valamennyi franciaországi időmetszetben és településtípus szerinti csoportosításban jól látszik (*Houdaille*, 1995. 400–401.), ezt igazolják más magyarországi kutatások is (*Csocsán*, 1959.). Az, hogy Gyöngyösön a visszaesés egy hónappal korábban (már júliusban) bekövetkezik, mint Mezőkövesden és Franciaországban, talán magyarázható azzal, hogy előbb kezdődött az aratás, illetve hogy Gyöngyösön ugyan szintén római katolikus, de más társadalmi összetételű, más szokásokat követő népesség élt.

Ha a fogantatások havi ingadozását a házasságkötésekével vetjük össze (a 17. századi mezőkövesdi és franciaországi adatsorokat vizsgálva), akkor érdekes megfigyeléseket tehetünk. Az augusztustól kezdődő hullámvölgy mindkét görbe esetében megfigyelhető, de míg a házasságkötéseknél ez csak novemberig tart, a fogantatásoknál decemberig. Egyértelmű az összefüggés a nyári házassági és fogantatási csúcsok között, bár a fogantatások számának emelkedése már májusban elkezdődik, amikor a házasságkötések indexszáma még jóval az átlag alatt van. A fogantatási görbén nem látszik a házasságkötések erős novemberi, januári és különösen februári emelkedése, míg a házasságkötések adventi visszaesését főleg Mezőkövesden igen erős fogantatási csúcs kíséri (a jóval nagyobb esetszámon alapuló francia adat az átlagértéknek felel meg). A bőjti tilalmi időszak inkább megfigyelhető a mezőkövesdi és a franciaországi adatsoron (pedig itt az értéket felfelé tolhatja az előző hónap házasságkötési csúcsa), Gyöngyösön viszont ekkor is átlag fölötti fogantatási értéket találunk (II. ábra). Mindebből arra következtethetünk, hogy nincs közvetlen összefüggés a házasságkötések és a fogantatások számának alakulása között, az előbbi a mezőgazdasági munka szezonálisitása mellett a vallási előírásoktól és a helyi szokásoktól függ, míg az utóbbi esetében elsősorban a mezőgazdasági munka ritmusa és az időjárás tűnik meghatározónak, a megfizetésre vonatkozó vallási előírások inkább a nagybőjt esetében látszanak erősnek, az advent idején, legalábbis a két magyar városban, ezt nem tapasztaljuk. Gyöngyösön a bőjti

önmegtartóztatás sem lehetett szokás, ez mutatja, hogy a házasságkötések szezonálisához hasonlóan a fogantatások havi ingadozásában is érvényesültek helyi változatok.

A vizsgált időszakban, a mezőkövesdi anyakönyvben mindössze egy törvénytelen gyerek keresztelésével találkoztunk,³¹ ami a keresztelesek feltehetően hiányos bejegyzése ellenére is a házasságon kívüli szexuális kapcsolatok ritkaságára utal.

1676 és 1683 között a 348 megkereszteltre hét ikerpár jutott, közülük négy egynemű (három fiú és egy leány pár) és három különemű.

A halálozások és az 1682. évi pestisjárvány

A halotti anyakönyv bejegyzéseit vizsgálva a legszembetűnőbb jelenség a halálozások számának rendkívüli ingadozása, ez a kép megegyezik a 17. századi Nyugat-Európára vonatkozó kutatási eredményekkel. A halálozások száma 1678-tól kezdett emelkedni, de ez igazán katasztrofális méreteket 1679-ben és különösen 1682-ben öltött. Az ok mindkét esetben világos: ha forrásaink nem utalnának rá egyértelműen, akkor is nyilvánvaló lenne, hogy valamely járványos megbetegedés képes a halandóság ilyen mértékű növelésére.

Az 1679-es, októbertől decemberig tartó halálozási csúcs idején a mezőkövesdi plébános mindössze háromszor jegyzett be halálokot: mindannyiszor a pestist említette. Ettől függetlenül a halálozások számának emelkedése minden bizonnyal nagyrészt a pestisnek volt köszönhető, a járványnak a mibenlétéről nem lehet kétségünk, a szakirodalom által egyértelműen elfogadott tény, hogy 1679-ben országos pestisjárvány dúlt Magyarországon.³² A Mezőkövesden jóval nagyobb halandóságot okozó 1682-es járvánnyal más a helyzet: *Biraben* nem tud róla, 1681–82-ből csak Bécsre és Stájerországra vonatkozóan beszél pestisről (*Biraben*, 1975. 414.), *Réthy Antal* vagy a Magyarország Történeti Kronológiája sem említi (*Réthy*, 1962.; *Benda Kálmán*, 1989.), ugyanakkor máshol azt olvashatjuk (igaz közelebbi forrásmegjelölés nélkül), hogy 1680–81-ben Észak-Magyarországon pusztított pestisjárvány, az országgyűlést is a pestis miatt vitték át 1681-ben Sopronba (*Schultheiss-Tardy*, 1966. 285.). Így az 1682-es mezőkövesdi járványt kapcsolhatjuk ehhez az észak-magyarországi járványhoz, vagy tekinthetjük valamely helyi változatnak. A plébános – szemben az 1679-es gyakorlattal – az 1682-ben elhunyt 405 személyből 310 esetében odaírta halálokként a pestist (leggyakrabban: *peste sublatu/sublata*). Kérdés lehet természetesen, hogy valóban pestissel van-e dolgunk. Erre teljes bizonyossággal nem lehet válaszolni, de a pestist valószínűsíti az említett ausztriai és esetleg észak-magyarországi járvány, valamint a halálozás felszökésének megdöbbentő mértéke. Érdekes, hogy a pestis közepette két esetben találunk halálokként himlőt (variola), ami azt mutatja, hogy a plébános bizonyos ese-

³¹ „Pater Antonius (?) Ordinis S. Francisci Strictioris Observantia baptizavi Infantem natum patre incognito matre Anna Thot, cui impositum est Nomen Stephanus. Patrini fuerunt Jacobus Nagy et uxor eiusdem.”

³² *Biraben*, I. 1975. 445.; *Benda Kálmán*, 1989. *Schultheiss-Tardy*, 1966. 285.; *Réthy*, 1962. 220–221.; *Granasztói*, 1980. 209.; *Melegh*, 1995. 68.: *Melegh Attila* Kiskunhalason a temetések megnégyszereződését mutatta ki.

tekben képes volt különbséget tenni járványos megbetegedések között, nem nevezett minden hasonlóan súlyos betegséget automatikusan pestisnek. Ez persze nem jelenti azt, hogy minden bejegyzett pestishalál valóban az lett volna, egy részüket talán himlő vagy más betegség okozta, az sem kizárható, hogy pestis és himlő egyidejűleg dúlt ebben az évben a városban, ami megmagyarázhatja az 1679-es országos járvány pusztítását is jóval meghaladó mértékű halandóságot.

Igen lényeges, hogy a két járványos év következtében a rövid időtartam ellenére a keresztelésekénél és a házasságkötésekénél sokkal nagyobb esetszám alapján tárgyalhatjuk a halandóságot, így megállapításaink ezen a téren megalapozottabbnak tűnnek. Mivel a halálozásoknak többnyire nemcsak a pontos dátumát jegyezték föl, hanem a halottak életkorát és 1682-ben a pestis-halottaknál a halál okát is, a halálozások szezonálisága mellett kormegoszlásukat is elemezhetjük, és a pestisben elhunytak jelentős részét külön is vizsgálhatjuk. Minthogy a két magas halandóságú évben a halálozások szezonálisága és a halottak korszerkezete is speciális lehet, ezért indokoltnak látszik mindenesetben ennek a két évnek az elkülönítése az elemzés során.

A halálozások havi ingadozása a 18. századra vonatkozó kutatások szerint jellegzetes kétszcűsű görbét rajzol ki. Az egyik csúcás a hideg hónapokra esett (nagyjából december és április közé), a másik pedig szeptemberre és októberre. Jelentéktelen különbségekkel ezt mutatják mind a franciaországi (*Bideau-Dupáquier-Gutierrez*, 1995. 240.), mind a magyarországi (*Csocsán*, 1959. *Benda*, 2000. 137) adatok. A franciaországi indexszámok korcsoport szerinti bontásban is tanulmányozhatók, a tíz év alatti gyermekek halandósága augusztus és október között a legmagasabb (szeptemberben tetőzik), tíz és hatvan év között a szezonális csúcás december és május közé esik (az április a legerősebb hónap), míg a hatvan év feletti halálozások zöme szintén a téli és kora tavaszi hónapok között oszlott meg, de jóval egyenletesebben, mint az előző korcsoportnál. (Az öregeknél a legmagasabb értéket januárban láthatjuk.) Hasonló megfigyeléseket tett *Benda Gyula* is: Keszthelyen a csecsemők halandósága a legkiegyenlítettebb, 1–4 év között tavaszi és őszi csúcstól tapasztalhatunk, az 5–19 évesek görbéje hasonló, de ki-sebb tavaszi emelkedéssel, az öregek és felnőttek halandósága november és április között magas, nyáron viszont igen alacsony (*Benda*, 2000. 137). A szezonáliság ugyanakkor eltérő halálokokat takarhat: a gyerekek nyár végi, őszi csúcása a fertőző gyomor-betegségekre, a felnőttek és öregek téli, kora tavaszi csúcása pedig főleg a légzőrendszer megbetegedéseire vezethető vissza (*Andorka*, 1988. 28.).

Ha mindezek tükrében vizsgáljuk a mezőkövesdi adatokat, akkor igen erős őszi emelkedést látunk, ehhez képest a téli-tavaszi csúcás eltölpül (III. ábra). Itt nyilván a pestisjárványok torzító hatása érvényesül, ezért a halálozások havi indexszámait külön kell kiszámolnunk a két pestises évre és a „normális” évekre (ide számítottuk az 1678-as évet is, amikor a halálozások száma ugyan magasabb az átlagosnál, de ez nem hasonlítható a két pestises év emelkedéséhez).

10. A halálozások szezonalitása Mezőkövesden
Seasonality of deaths in Mezőkövesd

	Normál évek		1679		1682	
	N	Index ³³	N	Index	N	Index
Jan.	20	114	14	81	10	30
Feb.	14	80	17	98	4	12
Márc.	35	200	18	104	3	9
Ápr.	21	120	12	69	12	36
Máj.	9	51	8	46	7	21
Jún.	5	29	5	29	12	36
Júl.	14	80	2	12	45	134
Aug.	7	29	2	12	81	240
Szept.	15	86	14	81	119	353
Okt.	25	143	47	272	94	279
Nov.	26	149	49	283	16	47
Dec.	11	63	20	116	2	6
Összesen	212		208		405	
Átlag	17,5		17,3		33,7	

A táblázat és IV. ábra tanúsága szerint a válságmentes években Mezőkövesden is kirajzolódik a kétszűcsű görbe, de ez néhány ponton különbözik a bemutatott példáinktól. Az egyik emelkedés januártól áprilisig tart, a február adatai talán hiányosak. A másik csúcs október – novemberre esik, mintha a szokásos nyár végi-őszi emelkedés egy kicsit későbbre került volna. A december itt is jellegzetesen alacsony értéket mutat, akárcsak Franciaországban (oka egyebek mellett az lehet, hogy az erős csecsemő- és gyermekhalandóság, amely inkább őszi és tavaszra esett, valamint a felnőtt halandóság, amely decemberben még alig kezd emelkedni együttesen átlag alatti vagy átlag közeli indexszámokat eredményeznek). Májustól szeptemberig az értékek átlag alatt vannak, bár ingadoznak. 1679-ben a pestis súlypontja októberre és novemberre esett, de emellett érezhető a pestishez képest sokkal szerényebb téli emelkedés is.³⁴ 1682-ben a február és a március szokatlanul alacsony értékeket mutat, ugyanígy érdekes, hogy decemberben a pestis után szinte már nem marad senki, hogy meghaljon. Látszik az is, hogy az 1682-es válság nemcsak azért volt súlyosabb az 1679-nél, mert a legnehezebb hónapokban több mint kétszer annyian haltak meg, hanem mert tovább is tartott a járvány, 1679-ben októberben és novemberben dűlt a legsúlyosabban, decemberben már a

³³ A havi átlagtól való eltérés (átlag = 100).

³⁴ A pestis megemeli az átlagszámot, ezért a téli értékek átlag (100) körüliek, de a halottak számát nézve érezhető a halálozási többlet a nyári hónapokhoz képest. Ugyanez történik 1682-ben is: a pestises hónapokhoz képest más hónapoknál igen alacsony értékeket találunk, de ezeket egymáshoz kell viszonyítani.

kifulladás látszott, 1682-ben viszont júliusban kezdődött, és egészen a kemény novemberi hidegek beköszöntéig tartott.³⁵

Ha a halálozások szezonálisát a krízismentes években korcsoportonként vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a 0–4 éves korcsoportban az egyik súlypont márciusra, a másik szeptember, október, novemberre esik, az 5–19 éves korcsoportban a legnagyobb értékeket márciusban és novemberben találjuk, de átlag feletti az október, a december és a január is. 20 és 59 év között decembertől ápriliséig magasabb a halálesetek száma, kivéve a februárt. 60 év felett novembertől márciusig számolhatunk több halottat. Májustól szeptemberig minden korcsoportban igen alacsony értékeket találunk, feltűnő ezenkívül a februári halálozások alacsony száma.³⁶

A korcsoportonkénti elemzésnél figyelniünk kell arra, hogy a korbejegyzések nem mindig pontosak, különösen a 30 éven felüli elhunytaknál találunk igen gyakran kerek számokat, de ez, mivel tízéves korcsoportokkal számolunk, és az esetleges hibákra minden korcsoportnál egyenlő esély van, döntően nem befolyásolja számításainkat. Nagyobb probléma a csecsemő halottak elkülönítése, a bejegyzés szerint egy éves korban meghaltak jelentős része élete első évében halt meg, tehát a mi fogalmaink szerint 0 éves korában. Erről a keresztelési és a halotti anyakönyv összevetésével is meggyőződhetünk. Így a halálozások korcsoportonkénti elemzésénél és a csecsemőhalandóság kiszámításánál is elkülönítettük az egy éves korúakat, illetve az ábrákon és az összehasonlító táblázatokban összevontuk őket a 0 évesekkel.³⁷

³⁵ 1682 októberétől 1683 márciusáig erős hideg volt (*Réthly*, 1962.). Az 1682-es járvány lefolyását napok szerint lásd: 4. függelék.

³⁶ A 0–4 éves korcsoportot leszámítva mindenhol igen alacsony esetszámokat találunk. Emiatt az adatok csak tájékoztató jellegűek, de így is a máshonnan ismerős képet rajzolják ki. Az alacsony esetszám miatt előfordulnak véletlen ingadozások: 20–59 éves korcsoportban a magas júliusi érték.

³⁷ Az összehasonlító táblákban a mezőkövesdi anyakönyv 0 és 1 éves halottait állítottuk a keszthelyi és genfi 0 évesek mellé, a 2–4 éveseket pedig a keszthelyi és genfi 1–4 évesek mellé.

*11. Halálozások nemenként és korcsoportonként
Mezőkövesd (1677–1683)
Death by sex and age-groups
Mezőkövesd (1677–1683)*

Korcsoport	Férfi		Nő		Ismeretlen korú	Átlagos halálozási kor		
	N	%	N	%		férfi	nő	össz.
0	38	10,2	33	9,4				
1	20	5,4	13	3,7				
2–4	61	16,4	53	15,2				
5–9	71	19,1	64	18,3				
10–19	57	15,4	48	13,7				
20–29	36	9,7	47	13,4				
30–39	43	11,6	41	11,7				
40–49	14	3,8	24	6,9				
50–59	21	5,7	10	2,9				
60–69	8	2,2	7	2				
70–	2	0,5	10	2,8				
Összesen	371		350		103 ³⁸	17,1	17,1	17,1

A százalékos adatok alapján rajzolt ábra (V. ábra) az első pillantásra markánsan különbözik a preindusztriális társadalmak hasonló adatai alapján rajzolt ábráktól.³⁹ A szokásos homorú görbe helyett, amely a csecsemő- és kisgyermekkori halálozások magas százalékarányát, majd az idősebb korcsoportokban ennél lényegesen alacsonyabb értékeket mutat, egy domború, az 5–9 éves korcsoportban csúcsosodó görbét látunk. A férfiak és nők görbéjének esése nem egyforma, a nőké szabályosabb, 20 és 50 év között mutatja a szülőképes korban lévő nőknek a hasonló korú férfiakénál nagyobb halálozási arányát, kivétel a 30–39 éves korú férfiak szokatlanul magas halálozási aránya.

A következő lépésben meg kell vizsgálnunk a korcsoportonkénti halálozást a két válságos év, 1679 és 1682 nélkül. Ha feltételezésünk helyes volt, és az V. ábra egyedisége a pestisjárványok speciális korszerkezetű halandóságának volt köszönhető, akkor a „normális” évek halandóságának korstruktúrája hasonló lesz a máshol tapasztaltakhoz.

³⁸ A halálozások száma összesen 825, van egy ismeretlen korú és nemű halott is, aki nem szerepel táblázatunkban.

³⁹ Lásd pl.: Csocsán, 1959. és Bideau *et al.* 1995. 237.

12. Halálozások korcsoportonként és nemenként
Pestis nélküli évek
 (Mezőkövesd, Genf, Keszthely⁴⁰)
Death by age-groups and sex
Years without Black Plague
 (Mezőkövesd, Geneva, Keszthely)

Korcsoport	Mezőkövesd					Genf 1601–1700	Keszthely 1750–59
	Férfiak		Nők		Össz.	%	%
	N	%	N	%	%		
0–1	29	32,2	25	29,4	30,9	23,7 ⁴¹	27,5 ⁴²
2–4	22	24,4	14	16,5	20,6	17,3 ⁴³	22,8 ⁴⁴
5–9	9	10	7	8,2	9,1	6,6	10,7 ⁴⁵
10–19	3	3,3	9	10,6	6,9	7,5	
20–29	2	2,2	6	7,1	4,6	7,6	4,6
30–39	11	12,2	5	5,9	9,1	7,6	5,1
40–49	2	2,2	7	8,2	5,1	7,3	4,6
50–59	7	7,8	2	2,3	5,1	7,4	7,7
60–69	4	4,4	4	4,7	4,6	6,9	8,5
70–	1	1,1	6	7,1	4	8,1	8,5
Összesen	90		85				

A pestis nélküli években a halottak korszerkezete valóban a jól ismert képet mutatja (VI. ábra), a halottak több mint 67%-a húsz éven aluli, ami magasabb arány, mint ami a hasonló genfi és a 18. századi keszthelyi adatokban mutatkozik. A csecsemő halottak részaránya egyértelműen magasabb a nyugat-európainál (ha az egy éveseket nem számítanánk ide, akkor a két arány megegyezne), de nem mutatkozik lényeges különbség a keszthelyi adatokhoz képest (még a 19. században is több évtizedben 30% körüli arányokat találunk – Benda, 2000. 133.). Mezőkövesden még a válságmentes években is magasabb az 5–9 éves korcsoport részaránya, mint Nyugat-Európában, ahol 5 éves kor után meglehetősen egyenletes megoszlásokat láthatunk, míg Mezőkövesden a kis számok véletlenszerű ingadozása befolyásolhatja az eredményt.

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a pestis jelentősen módosította a halottak korszerkezetét: csecsemőkorban a halottak száma nem emelkedett jelentős mértékben, az idősebb gyermek- és fiatal felnőttkorban viszont igen, és ez az arányokat teljesen átren-

⁴⁰ Forrás: Biraben, 1975, 223., Benda, 2000. 133.

⁴¹ 0 éves.

⁴² 0 éves.

⁴³ 1–4 éves.

⁴⁴ 1–4 éves.

⁴⁵ 5–19 éves.

dezi, ha az összes halálesetet nézzük, akkor a legnagyobb részarány így az 5–9 éves korcsoportra esik, de a 10–19 évesek sem mutatnak alacsonyabb arányokat, mint a csecsemők vagy a 2–4 éves korcsoport. Azt a tényt, hogy a pestis elsősorban nem az amúgy is magas halandóságú csecsemő- és kisgyermekkorúakat sújtotta, hanem a magasabb évjáratokat, a válságmentes évek alacsonyabb halálozási átlagéletkora is alátámasztja (16,5 év, szemben a teljes időszak 17,1 éves átlagával). A férfiak alacsonyabb halálozási átlagéletkora (15,9 év, míg a nők 17,02 év) mutatja, hogy a szülőképes kor előtt a nők kedvezőbb halandósági mutatókkal rendelkeztek, mint a férfiak, a gyermek-szülés kockázatai felnőttkorban viszont megváltoztatták a helyzetet.

A csecsemőhalandóságot a 0–1 éves halottak számát a születések számára vetítve vizsgálhatjuk:

13. A csecsemő halottak száma száz születésre vetítve Mezőkövesden
Number of infant deaths by hundred births in Mezőkövesd

	0 éves			1 éves		
	F	N	Ö	F	N	Ö
Összesen ⁴⁶	15	20	17	9	4	7
1680, 1681, 1683	9	10	10	3	-	3
1679	26	25	26	16	8	13
1682	26	50	35	16	14	15

Kihagyva a számításból az 1677-es és 1678-as éveket, amikor a keresztelési anyakönyvezés igen hiányos volt, azt látjuk, hogy a válságos és nem válságos évek alatt a csecsemő halottak a születések számának 24%-át tették ki, ami megfelel Keszthely 18–19. századi hasonló adatainak (Benda, 2000. 128.). E mögött az arányszám mögött azonban nagy ingadozás állhat: a pestises években elérhette a 40–50%-ot is, majd a járványt követő években jelentősen csökkenhetett. A visszaesés mögött álló okokat illetően csak találgathatunk: a járvány csak a legellenállóbb népességet kíméli meg, akiknek gyermekei is ellenállóképesebbek voltak, vagy esetleg a járvány után kevesebb gyermek maradt életben, akikre így több gondoskodás, nagyobb figyelem jutott.

Az 1682. évi pestisjárvány alatti tömeges halállok bejegyzéseknek köszönhetően lehetőségünk van a pestis-halottak nemek és korcsoportok szerinti vizsgálatára. Andorka Rudolf Thomas Hollingsworth nyomán felvetette, hogy a férfiak valószínűleg nagyobb veszélynek voltak kitéve a pestisjárványok alatt, mint a nők, mivel többet jártak házon kívül, mozgékonyabbak voltak, több alkalmuk volt a fertőzést megkapni, mint a nyugébb nem képviselőinek (Andorka, 1985. 59–60.).

⁴⁶ Leszámítva a keresztelési bejegyzések terén igen hiányos 1677-es és 1678-as esztendőket.

14. Halálozások száma nemenként Mezőkövesden
Number of deaths by sex in Mezőkövesd

	1677–83	Pestis nélküli évek	1679	1682	1682 (pestis)
F	411	106	104	201	160
N	408	106	103	199	150

Mezőkövesden a halálozás nemek szerint igen kiegyensúlyozott volt, a pestis 1682-ben valóban hozott némi férfítöbbletet ezen a téren, de ez egyrészt csekély (100 nőre 106 férfi jutott), másrészt ahhoz, hogy a férfiak nagyobb veszélyeztettségét bizonyítani lehessen, az kellene, hogy a férfítöbblet különösen a felnőtt korcsoportokban mutatkozzék meg.

15. Halálozások nemenként és korcsoportonként pestis idején
Deaths by sex and age-groups during the period of Black Plague

	Mezőkövesd, 1682, pestis						Eltérés a pestismen- tes évekhez képest			Genf, 17. sz. ⁴⁷
	Férfi		Nő		Ö		Férfi	Nő	Ö	
	N	%	N	%	N	%	%	%	%	%
0–1	8	5,2	4	3,0	12	4,1	-27,0	-26,4	-26,8	2,8 ⁴⁸
2–4	24	15,6	16	11,9	40	13,8	-8,8	-4,6	-6,8	11,6 ⁴⁹
5–9	32	20,8	40	29,6	72	24,9	10,8	21,4	15,8	12,2
10–19	33	21,4	19	14,1	52	18,0	18,1	3,5	11,1	22,0
20–29	20	13,0	27	20,0	47	16,3	10,8	12,9	11,7	17,9
30–39	23	14,9	17	12,6	40	13,8	2,7	6,7	4,7	11,5
40–49	6	3,9	8	5,9	14	4,8	1,7	-2,3	-0,3	10,9
50–59	6	3,9	2	1,5	8	2,8	-3,9	-0,8	-2,3	6,9
60–69	2	1,3	1	0,7	3	1,0	-3,1	-4,0	-3,6	3,2
70–	0	0	1	0,7	1	0,3	-1,1	-6,4	-3,7	1,0
Összesen	154		135		289					
Ism. korú	6		15		21					

Noha a férfítöbblet a kormegjelöléssel rendelkező halálozásoknál még erősebb, a korcsoportonkénti adatok a felnőtteknél hol férfi-, hol nőtöbbletet mutatnak, így nem látjuk bizonyítottnak, hogy a mezőkövesdi pestis-adataink a férfiak nagyobb veszélyeztettségét mutatnák, a váltakozás inkább véletlenszerűnek tűnik, a kérdés eldöntéséhez sokkal több, nagyobb esetszámú elemzésre volna szükség.

Ami a pestis-halottak korstruktúráját illeti, a táblázat korábbi megfigyeléseinket támasztja alá: a pestis elsősorban a 0 éves halottak, kisebb mértékben a 2–4 éves és a 40

⁴⁷ Forrás: Biraben, 1975. 223.

⁴⁸ 0 évesek.

⁴⁹ 1–4 évesek.

éven felüli halottak részarányát csökkenti, az 5 és 40 év közötti halottakét pedig növeli, ezen belül is az 5–9, a 10–19 és a 20–29 éves korcsoportban a legnagyobb mértékben. Hasonló jellegzetességet mutatnak Genf adatai is, de ott a többlet 5 és 50 év között jelentkezik, és sokkal egyenletesebben oszlik el a korcsoportok között (*Biraben*, 1975. 223.). Genfben a legmagasabb arányszám egy korcsoporttal később mutatkozik, a 10–19 éves korosztályban, és a 40–49 éves halottak aránya is sokkal magasabb, mint Mezőkövesden. Így a százalékos arányszámok görbéje alapján véve hasonló, de a genfi görbe „eltolódik” a magasabb korosztályok felé, később tetőzik, és magasabb korcsoportokban is nagyobb értékeket mutat (VII. ábra). A különbség talán a két város népességének eltérő korstruktúrájából ered: a mezőkövesdi népesség fiatalabb lehetett.

A pestis Mezőkövesden tehát nyilvánvalóan módosította a halottak korstruktúráját, ezt a hatást a 17. századi genfi adatok is alátámasztják. Természetesen valamiféle általános érvényű következtetés levonásához jóval több magyarországi járvány elemzése lenne szükséges, ugyanakkor a nyugat-európai tapasztalatok arra is figyelmeztetnek, hogy a pestisjárványok alatti halálozások korstruktúráját számos tényező (pl.: társadalmi szerkezet) befolyásolhatja, így az településenként különböző lehet (*Andorka*, 1985. 60.).

Összegzés

A töredékes anyakönyvi adatok úgy véljük, hogy kirajoltak egy olyan képet, amely egyrészt sok vonatkozásban egyezik a 17. századra vonatkozó nyugat-európai és a még gyermekcipőben járó magyarországi történeti demográfiai kutatások eredményeivel, másrészt vonatkoztatási pont lehet a sokkal bőségebben rendelkezésünkre álló 18. századi adatok számára. Ezért lehetnek a bemutatott adatok – töredékességük és a kis esetszám ellenére – a kutatás számára érdekesek, a forrás hiányosságát remélhetően ellensúlyozta némileg a hazai és nemzetközi példákkal való összehasonlítás, valamint az, hogy mindenképp kerülni igyekeztünk az elhamarkodott következtetések levonását.

A mezőkövesdi anyakönyv 17. századi adatai alapján nyert kép egyrészt megegyezik azzal, amely a 18. századi hétköznapiokról él bennünk: az élet a hagyományok, a vallás és a mezőgazdasági munka megszabta mederben folyik, kisebb-nagyobb helyi változatokkal; másrészt mindenképpen zordabb, mint a 18. századé: láttuk a lakosságot megtizedelő pestisjárványokat, amelyek néhány év elteltével újra lecsaphatnak a közösségre. Az 1679. és 1682. évi járványok mellé odaállíthatjuk az 1709–10. évit is, amely szintén súlyos veszteségeket okozott.⁵⁰ Tehát ha a két általunk bemutatott járványt összevonnak, akkor is harmincévenként következtek olyan csapások, amelyek legalább a népesség harmadát-negyedét elpusztították. A kép még tragikusabb volna, ha az általunk most mellőzött nominális adatokat is elemeztük volna: népes családok pusztultak el napok alatt, házaspárok, akik 1679-ben összes gyermeküket elvesztették, 1682-re újra világra hoztak egy-két, többnyire a meghalt gyerekek keresztnévét viselő gyermeket, akiket aztán az újabb pestisben újra elvesztettek. Az anyakönyv a létért való monoton és

⁵⁰ Az anyakönyvbe nem jegyezték be név szerint a halottakat, csak az összes elhaltak számát: 1709 októbertől és 1710 februárja között 403 személy. (Mezőkövesdi halotti anyakönyv, illetve *Kápolnai*, 1975. 441.)

sokszor reménytelennek látszó küzdelmet örökíti meg, mindehhez hozzátehetjük, hogy a környező világ a pestis mellett más veszélyekkel is fenyegetett: a háttérben a zűrzavaros 16–17. század – talán a tizenötéves háborút leszámítva – legnehezebb időszaka adja. Mezőkövesd már eleve a hódoltsági határövezetbe tartozott, és környékén állandó harcok folytak, az 1670–80-as években a környék ráadásul Thököly seregeinek felvonulási terepe is volt, így állandó csatározások, portyázások színtere (*Sárközi*, 1975. 77.). A harcok önmagukban is nehézzé tették a lakosság helyzetét, napirenden lehettek a fosztogatások, erőszakoskodások, gyilkosságok.⁵¹ A katolikus mezőkövesdiek helyzete a jobbára református kurucok között különösen nehéz volt: nemcsak a katonák szokásos pusztítását kellett elviselniük, életük és vagyonuk mellett hitükben is fenyegetve érezték magukat. Példa erre Csepelényi György füzéri pálos szerzetes sorsa, aki szerzetes társával „*a lázadók gyakori betörései miatt biztonságos lakhelyet nem lakhatott,*” és akit „*kegyetlen fogságba hurcoltak,*” majd miután hitét nem volt hajlandó elhagyni, kegyetlen kínzások után megöltek, „*meghalt az igaz hitben és az igaz hitért,*” és „*eltemette a farmosi egyházban, két mérföldnyire Egertől, a kövesdi katolikus plébános.*”⁵² A köröskörül táborozó „hitetlenekről” a mezőkövesdi anyakönyvben is tesznek említést, ráadásul az 1682-es pestisjárvány kellős közepén.⁵³ Hasonlókról olvashatunk a mezőkövesdieknek az uralkodóhoz írt kelezés nélküli folyamodványában (1687 és 1702 között

⁵¹ Ennek bizonyítékául az anyakönyv őrzi az erényét Thököly katonájával szemben bátran védelmező fiatalasszony példáját, aki ezért az életével fizetett: „24. die Januarii Catharina Molnar filia Jacobi Molnar ex (?) uxor Joannis Baranja Mezőkövesdiensis aetatis suae 22 Anno in Domo Martini Rab. In Persecutione Emerici Tököly per militem Georgii Harsany, nomine Joannem Botos cum violenter traheretur ad flagitium adulterii audax et fortis in tutela suae castitatis scopo traicitur mortaliter ab eodem Botos in facie. Quo vulnere recepto usque ad diem 24. Januarii animam suam gloriose Deo reddidit. Exemplum fortitudinis mulieris fortis relinquatur parata fortius mori, quam toro maritale peccato foedare.” Megjegyzendő, hogy nem Thököly üldözéséről van szó: Harsányi György az ő alvezére volt, hanem az általa végrehajtott pusztításról, üldözésről, a *persecutio* a keresztényüldözések terminus technicus is egyben.

⁵² *Benkovics Ágoston* pálos szerzetes jelentése a római Kongregációnak (1674. Máj. 28.): „patres securam residentiam ob rebellium frequentes excursiones habitare non possunt, unde in recenti duos patres: Augustinum Szőreni et Georgium Chepelleni in diram captivitatem abduxerunt...” (*Tóth*, 1994. 187.), valamint *Vanoviczi János* pálos szerzetes jelentése (1675. máj. 28.): „Pater Georgius Czepeliny annorum circiter 50, Füzériensis, qui ab haereticis rebellibus ex sua residentia extractus, et ad Poroszló deductus...urgebatur ad denegandum fidem orthodoxam et catholicam, in qua dum constanter perseverasset, eductus ex oppido, praemissa exhortatione, ut relicta fide catholica fieret Calvinista. Qui dum animose sese resoluisset paratum, mori in et pro vera fide, abscisso capite obdormivit in Domino, sepultusque est in ecclesia Farmosiensi, duobus milliaribus Agria, per parochum catholicum Kőúrszénem.” (*Tóth*, 1994. 205.)

⁵³ „Elisabeth Gyenes filia Joannis Gyenes anno aetatis suae circiter 11 ob circum jacentia castra Infidelium concurrentes in coemeterium peste sublata est. Eodem die Michael ...filius servus Caspari Szobollya vel Meszaros Anno aetatis suae circiter 25 itidem in coemeterio pestem sublatum est quorum corpora propter infidelium praesentiam vesperi lectis caeremoniis sepultum est (sic) in coemeterio eodem.” (Mezőkövesdi halotti anyakönyv, 1682. aug. 3.)

keletkezhetett), amelyben az ausztriai ház védelmét kérik, hogy „*az igaz római katolikus hitben annyi körülöttük kikelvő eretnek között hűségesen élhessenek.*”⁵⁴

A katolikus mezőkövesdi közösség ellenséges környezetben érezte magát, a hitbeli különbségek még súlyosbították az egyébként is szörnyű pusztításokat, amelyeket 1683-tól kezdve a felszabadító háborúk során el kellett viselniük, hiszen alig éledt újra az élet 1696–97 körül, amikor a hegyaljai felkelés alatt valószínűleg újabb igen súlyos csapás érte a települést, amire a Rákóczi-szabadságharc és az 1709–10. évi pestisjárvány következett. Ilyen körülmények között a település fennmaradását egyrészt csak az állandó beköltözés, betelepülés biztosíthatta, másrészt – *Arthur Imhof* kifejezésével élve – a település lakóinak „traumatizáltsági foka” igen súlyos lehetett. Ez az *Imhof* által vizsgált 17. századi bajor katolikus közösségben az élettel és halállal szembeni nagyfokú közömbösséggel írható le: igen gyakori szülés, magas csecsemő- és gyermekhalandóság, ahol a szülők számára elsősorban a születést követő minél gyorsabb keresztelés jelentette a gyermekekről való gondoskodást. A lényeg egyébként a család, a megfelelő örökös fennmaradása volt, amit a gyerekek között a keresztnévadás ismétlődése is mutat: erre gyakran akkor is sor került, amikor a név első viselője még életben volt, a magas gyermekhalandóság mellett így biztosították a familiát szimbolizáló név, az örökös fennmaradását (*Imhof*, 1992. 98–122. 157–159.)

A mezőkövesdi halandósági viszonyokat, különösen a csecsemő- és gyermekhalandóságot, a háborús pusztításokat tekintve bennünk is felmerülhet a kérdés: hogyan voltak képesek eleink mindezt elviselni, lelkileg feldolgozni. *Imhof* interpretációját több dolog is alátámasztja: igen rövid a születések és keresztelesek közötti időtartam, a mezőkövesdiek számára is kétségtelenül a keresztelés jelenthette a gyermekekről való gondoskodás leglényegesebb elemét. A gyakori gyermekhalál, különösen a két pestisjárvány idején kétségtelenül járhatott valamiféle fatalizmus kialakulásával, ezt elmélyíthette és a sorcsapások elviselését könnyebbé tehetette a vallásos hit, az igen gyakori keresztnév ismétlődés (mindig a név eredeti viselőjének halála után) a gyermekek között mutathatja a fennmaradásért folytatott küzdelmet, amelyben nem az egyén, hanem a család, a közösség a fontos. Itt azonban felsejlik egy másfajta interpretáció lehetősége is. Az elhunyt gyermek keresztnévének újra felhasználása éppenséggel a kötődés, a szoros kapcsolat jele is lehet, jelentheti a halott emlékének ápolását. Ehhez nem bizonyítékként, hanem kiegészítésként álljon itt az a szubjektív megfigyelés, miszerint a plébános is másként fogalmaz a gyermekhalál bejegyzésénél, az „*égbe röppenő*”⁵⁵ infántulusokkal és infántulákkal szemben aligha maradt közömbös.

⁵⁴ „ut...sub Eius M(aies)t(a)is Vestrae Sacr(atissi)mae Augustissimaeque suae Domus Austriae alis in fide Romana Catholica vera inter tot hereses in partibus nostris seminatas fideles vivere possimus...” (*Sárközi*, 1975. 81.)

⁵⁵ A leggyakrabban: „evolavit ad Coelos”.

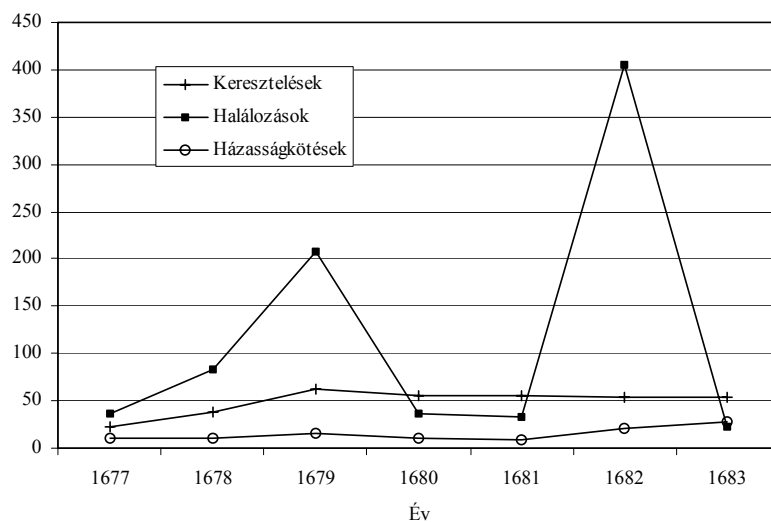
IRODALOM

- Andorka Rudolf* 1984. Pócsmegyer népesedési viszonyai, 1744–1895. Történeti Statisztikai Tanulmányok 5. 39–68.
- Andorka Rudolf* 1985. Az európai nagy pestisjárványok. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Füzetek 2. 47–70.
- Andorka Rudolf* 1988. A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Történeti demográfiai Füzetek 4.
- Andorka Rudolf* 1991. Településszintű családrekonstrukciós vizsgálatok egyes eredményei. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Füzetek 9. (Demográfiai átmenet Magyarországon) 35–41.
- Bardet, Jean-Pierre* 1983. Rouen aux XVII. et XVIII. siècles. Les mutations d'espace social. SEDES, Paris.
- Bardet, Jean-Pierre – Dupâquier, Jacques (szerk.)* 1997. Histoire des populations de l'Europe I. Des origines aux prémices de la révolution démographique. Fayard, Paris.
- Bárczi Géza* 1958. A magyar szókinsz eredete. Budapest.
- Bárth Dániel* 1999. A keresztyén anyakönyvezésének elterjedése a magyar katolikus egyház XVI–XVII. századi gyakorlatában. Kézirat.
- Benda Gyula* 1997. Keszthely népessége, 1696–1851. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Füzetek 16. 75–143.
- Benda Gyula* 2000. A halálozás és halandóság Keszthelyen, 1747–1849. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Évkönyve 122–165.
- Benda Kálmán (főszerk.)* 1989. Magyarország Történeti Kronológiája II. 1526–1848. Akadémiai, Budapest.
- Bideau, Alain – Dupâquier, Jacques – Gutierrez, Hector* 1995. La mort quantifiée. In *Dupâquier, Jacques (szerk.): Histoire de la population française II.* 222–243.
- Biraben, Jean-Noël* 1975. Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens I–II. Mouton, Paris.
- B. Lukács Ágnes* 1975. A XIX. századi anyakönyvek reprezentatív felvétele. Statisztikai Szemle 53. n. 6. 648–654.
- Borovszky Samu* 1909. Borsod vármegye története I. Budapest.
- Braudel, Fernand* 1985. Anyagi kultúra, gazdaság, kapitalizmus. XV–XVIII. sz. A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen. Gondolat, Budapest.
- Cabourdin, Guy* 1995. Qu'est-ce qu'une crise? In *Dupâquier, Jacques (szerk.): Histoire de la population française II.* 175–192.
- Csocsán Jenő* 1959. Három Pest megyei falu népesedése a XVIII. század második felében (Szöd, Vácrátót, Csomád) Történeti Statisztikai Közlemények 3. n. 1–2. 58–107.
- Chaunu, Pierre* 1998. Felvilágosodás. Osiris, Budapest.
- Charbonneau, Hubert* 1970. Tourouvre-au-Perche aux XVII. et XVIII. siècles. P.U.F. Paris.
- Dányi Dezső* 1991. Regionális családrekonstrukció 1830–39, 1850–59. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Füzetek 9. (Demográfiai átmenet Magyarországon) 99–156.

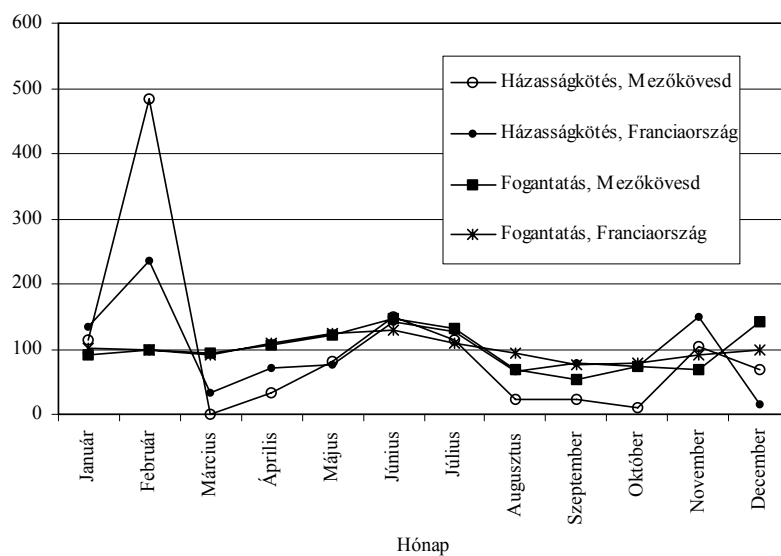
- Dányi Dezső – Dávid Zoltán* 1960. Az első magyarországi népszámlálás, 1784–1787. KSH, Budapest.
- Dupâquier, Jacques* 1979. La population rurale du bassin parisien à l'époque de Louis XIV. EHESS, Paris – Lille.
- Dupâquier, Jacques* 1984. Pour la démographie historique. P.U.F. Paris.
- Dupâquier, Jacques (szerk.)* 1988. (1995) Histoire de la population française I–IV. P.U.F. Paris.
- Faragó Tamás* 1994. Házassági szezonális Magyarországon a 18–20. században. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXII. Miskolc, 239–256.
- Faragó Tamás* 1999. Óbor új palackban? (Népességtörténet a „Magyarország története” IV. 1686–1790. kötetében) In *Uő.: Tér és idő – család és történelem. Társadalomtörténeti tanulmányok*. Bíbor K. Miskolc, 332–340.
- Faragó Tamás (összeállította)* 1999a Miskolc 18–19. századi történetének ajánlott irodalma. Miskolc (Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltári Füzetek 37.)
- Faragó Tamás* 1999b A házasságkötés kalendárium a 18. században (Adalékok a magyar társadalom időszemléletének változásához. In *Uő.: Tér és idő – család és történelem. Társadalomtörténeti tanulmányok*. Bíbor K. Miskolc, 34–62.
- Fleury, Michel – Henry, Louis* 1985. Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien. INED, Paris.
- Fügedi Erik* 1980. Római katolikus anyakönyvek Magyarországon 1895-ig. Történeti Statisztikai Tanulmányok 4. 217–230.
- Gautier, Étienne – Henry, Louis* 1958. La population de Crulai. Paroisse normande. P.U.F. Paris.
- Goubert, Pierre* 1982. Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVII. siècle. EHESS, Paris (1960).
- Granasztói György* 1980. A középkori magyar város. Gondolat, Budapest.
- Hausel Sándor* 1990. Pásztó lakóinak névtára az 1688–1720 közötti időszakból. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 16. 37–74.
- Henry, Louis – Blum, Alain* 1988. Techniques d'analyse en démographie historique. INED, Paris.
- Herkely Károly* 1937. Adatok a mezőkövesdi határ kialakulásához. Ethnographia.
- Herkely Károly* 1939. A mezőkövesdi matyó nép élete. Budapest.
- Horváth Róbert* 1978. Egyházi anyakönyvezés a török világban: a szegedi példa. Demográfia, 21. n. 4. 482–492.
- Houdaille, Jacques* 1995. Mouvement saisonnier des baptêmes. In *Dupâquier, Jacques (szerk.): Histoire de la population française II*. 399–406.
- Imhof, Arthur E.* 1992. Elveszített világok. Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat és miért boldogulunk mi ezzel oly nehezen... Akadémiai, Budapest.
- Kálmán Béla* 1989. Nevek világa. Debrecen.
- Kápolnai Iván* 1958. Mezőkövesd. Történeti Statisztikai Közlemények, n. 1–2. 18–32.
- Kápolnai Iván* 1962. Adalékok a XIX. század népmozgalmához. (Mezőkövesd, Mezőkeresztes, Szentistván, Tard) Történeti Statisztikai Évkönyv, 1961–62. 90–130.
- Kápolnai Iván* 1973. Statisztikai vizsgálódások Mezőkövesd gazdálkodásának történetéhez. 1828–1935. Agrártörténeti Szemle.
- Kápolnai Iván* 1975. Történeti statisztikai vizsgálódások. In *Sárközi Zoltán – Sándor István (szerk.): Mezőkövesd város monográfiája*. Mezőkövesd, 1975. 397–454.

- Kápolnai Iván* 1991. Mezőkövesd város és környéke népességének alakulása a 19. században az egyházi források tükrében. In Magyar egyháztörténeti vázlatok.
- Kápolnai Iván* 1992. Mezőkövesd város és környéke népessége 1746–1990. Statisztikai Szemle, n. 12.
- Klein Gáspár* 1939. Borsod vármegye és népességének története. In *Csikvári Antal* (szerk.): Vármegyei szociográfiák V. Budapest.
- Kovacsics József* (szerk.) 1997. Magyarország történeti demográfiája (896–1995) KSH, Budapest.
- Kovács Béla* 1995. A házasságkötések néhány jellemzője Belpátfalván. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Füzetek 14. 109–142.
- Kovács Zoltán* 1983. A debreceni és szegedi népesedéstörténeti kutatások módszertani tapasztalatai. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged, 25–35.
- Kovács Zoltán – Cs. Tóth* 1962. Csurgoi jobbágycsaládok demográfiai viszonyai (1720–1850) Történeti Statisztikai Évkönyv, 1961–62. 48–89.
- Lebrun, François* 1995. Amour et mariage. In *Dupâquier, Jacques* (szerk.): Histoire de la population française II. 294–317.
- Leskő József* 1907. Adatok az egri egyházmegye történelméhez. IV. Eger.
- Martos Gizella* 1963. A mezőkövesdi matyók népesedési, társadalmi-gazdasági viszonyai. Demográfia 6. n. 1. 91–98.
- Martos Gizella* 1973. A matyók életkörülményeinek változásai. Egészségügyi jelzőszámok 1275–1970 között. Miskolc.
- Martos Gizella* 1980. Termékenységi vizsgálat három generáción keresztül a mezőkövesdi népességben. Demográfia 23. n. 4. 370–396.
- Martos Gizella* 1981. A vérrokon házasságok gyakorisága és az endogámia a mezőkövesdi populációban. Orvosi Hetilap 122. n. 32. 1957–1959.
- Martos Gizella* 1992. Ragadványnevek Mezőkövesden, XVI–XX. század. Névtani Értesítő 14.
- Martos Gizella – Holló Leleszi Vendel* 1976. Perinatális halálozás alakulása három generációs időtartam alatt a mezőkövesdi populációban. Demográfia 19. n. 4. 466–477.
- Martos Gizella – Holló Leleszi Vendel* 1980. Vérrokon házasságok perinatális halálozása Mezőkövesden 1820–1869. Magyar Nőorvosok Lapja 43. n. 4. 378–382.
- Melegh Attila* 1995. Népesedés, házasság és háztartáskialakítás Kiskunhalason és Tapolcán a 18. és 19. században. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Füzetek 14. 65–105.
- Melegh Attila* 2000. Népesedés, házasság Halason a 18. és 19. században. Kézirat.
- Melegh Attila* 2000a Hányan voltunk, illetve Magyarország népesedéstörténete. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Évkönyve 321–330.
- Molnár Antal* 1999. A Szentszék és a hódoltság missziók. Vigília, 64. n. 7. 492–502.
- Őri Péter* 1994. Pest megyei járások lélekösszeírásai. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Füzetek 13. 43–80.
- Őri Péter* 1998. Paradigmaváltás a francia történeti demográfiában? Demográfia, 41. n. 4. 414–455.
- Perrenoud, Alfred* 1979. La population de Genève. XVI–XIX. siècles: étude démographique. Genf.

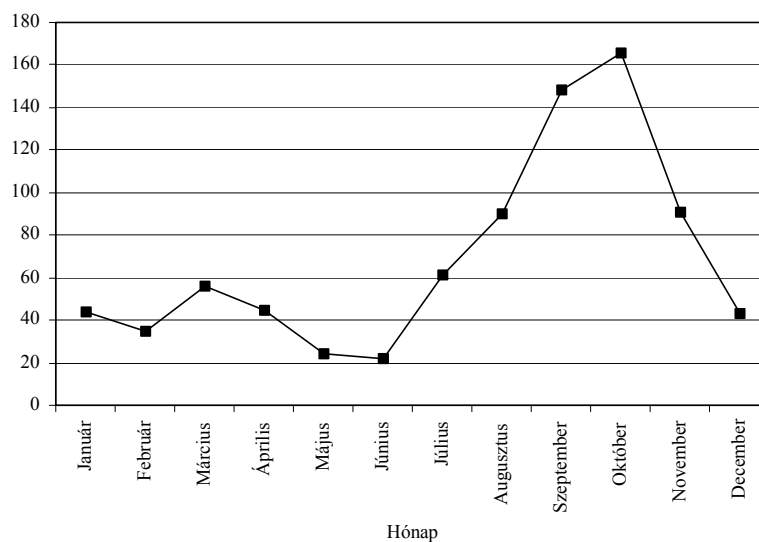
- Perrot, Jean-Claude* 1975. Genèse d'une ville moderne: Caen au XVIII. siècle. Mouton, Paris.
- Poussou, Jean-Pierre* 1983. Bordeaux et le Sud-Ouest au XVIII. siècle. EHESS, Paris.
- Réthy Antal* 1962. Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700 előtt. Budapest.
- Rosental, Paul-André* 1996. Treize ans de réflexion: de l'histoire des populations à la démographie historique française (1945–1958). *Population*, n. 6. 1211–1237.
- R. Várkonyi Ágnes* 1985. Gazdaság és társadalom a 17. század második felében (1648–1686) Népesedési válságok és változások. In *Pach Zsigmond Pál (főszerk.): Magyarország története 1526–1686. II. Akadémiai, Budapest, 1277–1283.*
- Sárközi Zoltán* 1975. Mezőkövesd története (1275–1918). In *Sárközi Zoltán – Sándor István (szerk.): Mezőkövesd város monográfiája. Mezőkövesd, 1975. 39–173.*
- Sárközi Zoltán – Sándor István (szerk.)* 1975. Mezőkövesd város monográfiája. Mezőkövesd.
- Schultheiss Emil – Tardy Lajos* 1966. Short history of epidemics in Hungary until the Great Cholera Epidemic of 1831. *Centaurus*, 11. n. 4. 279–301.
- Szakály Ferenc* 1983. Török megszállás alatt. XVII. század. In *Kristó Gyula (szerk.) Szeged története. I. A kezdetektől 1686-ig. Szeged, 664–738.*
- Szakály Ferenc* 1984. Gyöngyös gazdasági és társadalmi változásai a török korban. In *Havassy Péter – Kecskés Péter: Tanulmányok Gyöngyösről. Gyöngyös, 147–178.*
- Szakály Ferenc* 1987. A hódoltsági katolikus egyháztörténet távlatairól. In *Hölvényi György (szerk.): Katolikus egyháztörténeti konferencia, Keszthely, 1987. TIT Budapest, 16–32.*
- Tóth István György* 1987. A XVII. századi török hódoltság katolikusai a római Propaganda Fide levéltárának tükrében. In *Hölvényi György (szerk.): Katolikus egyháztörténeti konferencia, Keszthely, 1987. TIT Budapest, 33–39.*
- Tóth István György (közreadja)* 1994. *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)* Roma – Budapest.
- Vanyó Tihamér* 1971. Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649–1673. *Levéltári Közlemények*, 42. n. 2. 323–339.
- Wellmann Imre* 1989. Magyarország népességének fejlődése a 18. században. In *Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.): Magyarország története 1686–1790. I–II. Akadémiai, Budapest, 23–80. 1277–1380.*
- Wrigley, E. A. et al.* 1997. English population history from family reconstitution, 1580–1837. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wrigley, E. A. – Schofield, R. S.* 1981. The population history of England 1541–1871. Edward Arnold, London

I. Mezőkövesd népmozgalma
Population changes in Mezőkövesd

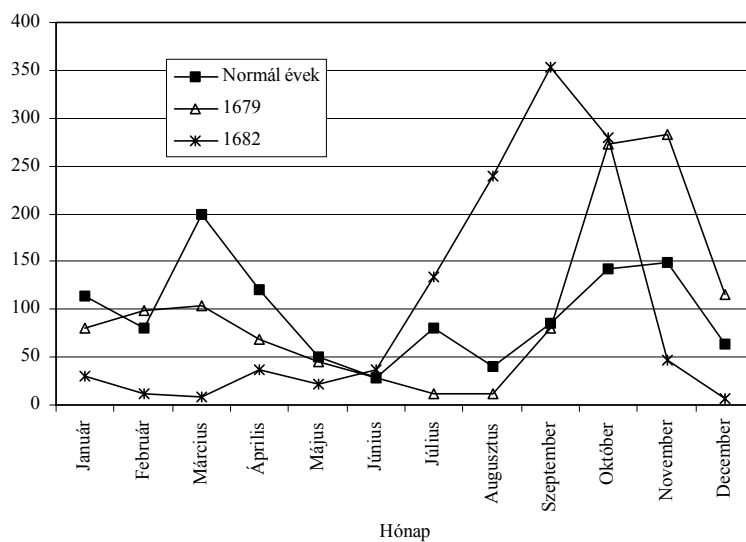

II. Házasságkötések és fogantatások havi indexszámai
Mezőkövesd (1677–1683), Franciaország (1680–1689)
Monthly indices of contracting marriages and conceptions
Mezőkövesd (1677–1683), France (1680–1689)

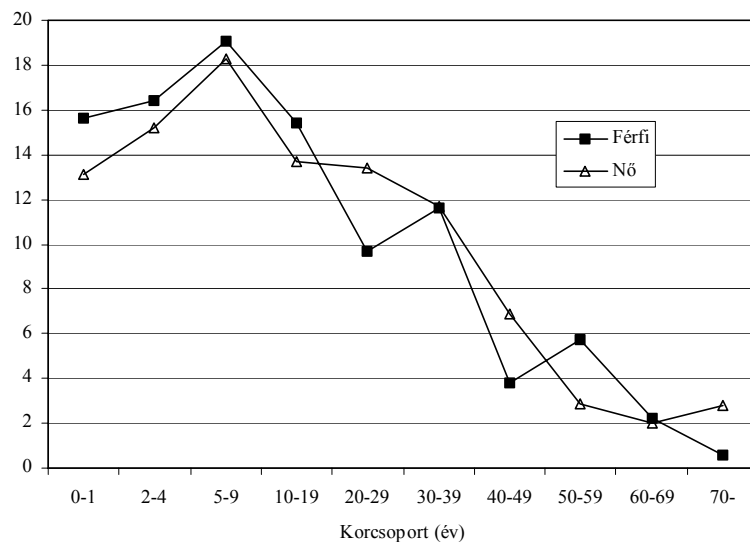
III. Halálozások szezonaritása Mezőkövesden 1677–1683
(abszolút számok)

Seasonality of deaths in Mezőkövesd 1677–1683
(absolute figures)

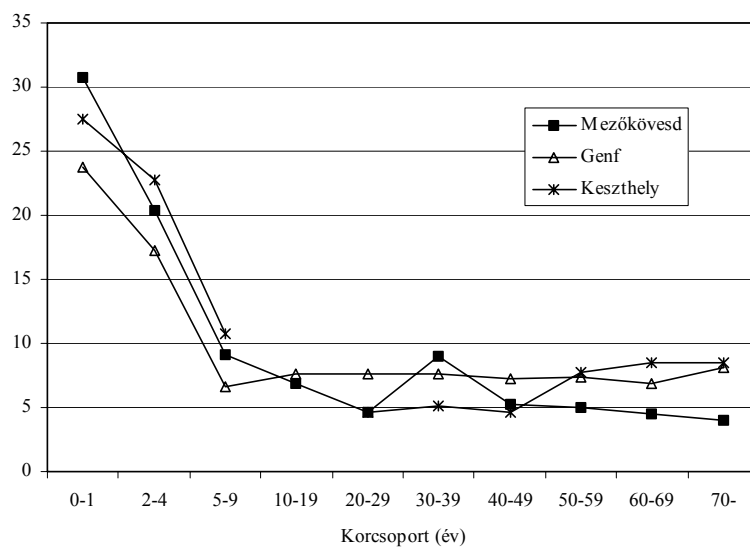

IV. Halálozások szezonaritása Mezőkövesden (indexszámok)

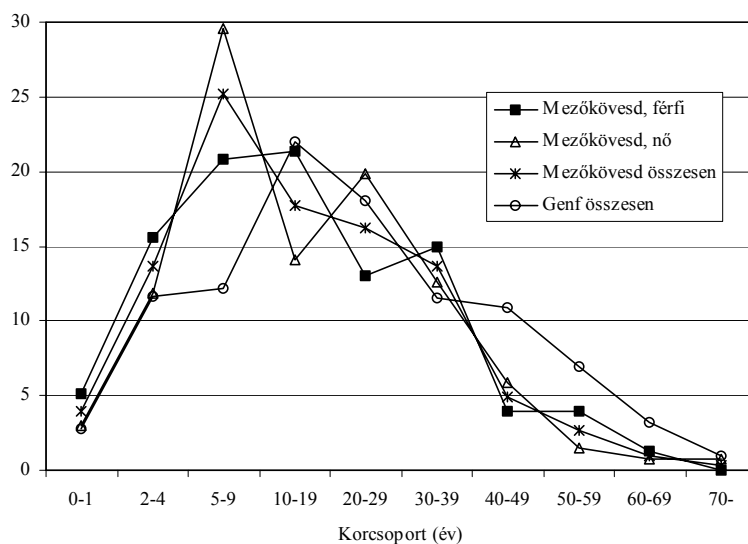
Seasonality of death in Mezőkövesd (indices)

V. Halálozások korcsoportonként és nemenként, Mezőkövesd (1677–1683), %
 Death by age-groups and sex, Mezőkövesd (1677–1683), %

VI. Halálozások korcsoportonként. Pestismentes évek
 Mezőkövesd, Genf (1601–1700), Keszthely (1750–59), %
 Death by age-groups. Years without Black Plague
 Mezőkövesd, Geneva (1601–1700), Keszthely (1750–59), %

VII. Pestis-halálozások nemenként és korcsoportok szerint, %
 Plague-deaths by sex and age-groups, %

FÜGGELÉK

1. A mezőkövesdi anyakönyvet vezető személyek neve 1676–1683

1. Joannes Nagy plebanus Mezőkövesdiensis
2. Michael Csepregi Societatis Jesu
3. Reginaldus Kis Religiosus Ordinis S. Francisci
4. Stephanus Török parochus Sáienensis
5. Georgius Pathaki Presbyter Parochus Petervasariensis
6. Franciscus Pussar Parochus Szomoliensis
7. Michael Csíki quondam licentiatu Felső Tárkányiensi
8. Casparus Thott Parochus Szihalmiensi
9. Melchior Posgai Parochus Balatoniensi
10. Paulus Kolocsany Presbyter Ordinis S. Francisci
11. Pater Bonaventura Presbyter Ordinis S. Francisci
12. Antonius Kakuk Ordinis S. Francisci strictioris observantia
13. Georgius Pothoranski Societatis Jesu
14. Georgius Endres ludi magister
15. Augustinus Patay Religiosus Ordinis S. Francisci
16. Stephanus Molnar magister loci
17. Michael Societatis Jesu Sacerdos
18. Ludovicus Faby ?

2. *Példák a házassági, keresztelési és halotti anyakönyv formuláira*

Házassági anyakönyv:

Anno Dni 1677 die 28 Februarii denuntiationibus praemissis tribus continuis diebus festis quarum prima die 14 Februarii secunda die 21 tertia die (?) ejusdem mensis ex catedra Parochiali post contionem habita est, nulloque legitimo Impedimento detecto Ego Ioannes Nagy Rector hujus Ecclesiae Parochialis oppidi Mezőkövesdiensis Martinum Szuszékos filium (?) Parochiae Mezőkövesdiensis viduum et Filiam Martini Dudas nomine Elisabeth ex comitatu Kis Hont (?) hujus Parochiae Mezőkövesdiensis In Ecclesia S. Ladislai Interrogati eorumque mutuo consensu habito solemniter per verba de praesenti matrimonio coniunxi testibus notis Matthia Thott filio Ambrosii Thott hujus Parochiae etc...

Keresztelési anyakönyv:

24 May ipso die Pentecostes Ego Pater Joannes Nagy Parochus Presbiter Ecclesiae Sancti Ladislai in Oppido Mezőkövesdini Baptizavi infantem eadem die Pentecostes Natus Ex Nicolao Gog et Catharina Conjugibus parochialibus cui Impositum est Nomen Ioannes Patrini fuerunt Benedictus Bacza et uxor Martini Pok nomine Helena.

Halotti anyakönyv:

Item die 19 mensis ejusdem Filiolus circiter annorum 7 et filia circiter 4 Georgii Virag migraverunt e vita. Sepulti sunt in Coemeterio Ecc. S. Ladislai.

Item 3 novembris Elisabetha Virgo Filia Georgii Béres Aetatis suae Anno circiter 12mo Confessa prope ante mortem Religioso S. Francisci Patri Augustino Pataj In Domo parentum suorum Animam suam Deo reddidit. Cuius Corpus 5 Currentis, quod est Dies S. Emerici Ducis, Sepultum est sub Sacro Cantato In Coemeterio Ecclesiae S. Ladislai ad partem Orientalem penes parentem suum Praenominatum Georgium Béres.

3. *Származási helyre utaló helynevek a mezőkövesdi anyakönyvek névanyagában (ex-el vagy de-vel kapcsolva a vezetéknevekhez)*⁵⁶

Szendrő, Füged, Széchény, Baja, Kürt, Gyöngyöshalász, Mikófalva, Diósgyőr, Balaton, Árva megye, Mekkse, Szikszó, Lád, Varassó, Miskolc, Halmaj (Heves megye), Balas-sagyarmat, Árokszállás, Felsőtárkány, Gömör megye, Zólyom, Michinek, Bod (Heves megye), Szerencs, Gömör megye, Détár, Ságheczin (?), Visonta, Haha, Lehotkagyarmat, Szirák, Adaczni (Heves megye), Sztregova, Novaj, Ujbercze, Bátor, Velkenje (?), Domoszló, Szalatna.

⁵⁶ Mezőkövesdi halotti anyakönyv és a keresztelési anyakönyv első két évének névanya-ga (Sárközi, 1975. 73–75.) alapján.

4. *Pestisben meghaltak száma naponta 1682. május 22-től november 25-ig*
Daily number of persons died of Black Plague
between 22 May 1682 and 25 November

	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November
1.					4	3	
2.					2	4	
3.				2		7	
4.					1	3	2
5.			1	4	6		1
6.			1				2
7.			1	1	3		
8.			1	3	5		2
9.			1	1		6	
10.			2	2	2	3	
11.			2	2	6	5	
12.			1	3	5	1	1
13.				3	7	3	
14.			1	2	2	4	
15.				3	3	4	
16.				1	5	2	
17.			6	2	7	3	
18.			2	7	8	4	
19.			1	3			
20.		1		8	2	4	
21.			2			2	
22.	1			4	11	1	
23.	2		3	2	9	1	
24.				2	3	1	
25.				1	5	1	1
26.		1		3	3	8	
27.			1		3	1	
28.			3	1	5	2	
29.				14		1	
30.			2		6	3	
31.			1				
össz	3	2	32	74	113	77	9

Tárgyszó:

Történeti demográfia

**DEMOGRAPHIC CONDITIONS OF MEZŐKÖVESD
 IN THE SECOND HALF OF THE SEVENTEENTH CENTURY**